رۆشنبیر و دەسەڵات -2-… د. شەونم یەحیا

دكتۆرا لە فەلسەفەی کۆمەڵناسی – زانکۆی سۆربۆن – پاریسی یەك (2 -2)

گوشاری دەسەڵات بۆسەر رۆشنبیران

دەسەڵات لە هەرێمی كوردستان هەندێ جار رۆشنبیران دەخاتە ژێر گوشارەوە، و هەندێكجاریش لێبوردە بووە، دەسەڵات مامڵەی لەگەڵ رۆشنبیران جیاوازە لە رۆشنبیرێكەوە بۆ یەکێکی تر دەگۆردرێت، بۆ نموونە ئەوانەی لەگەل دەسەڵاتن و ئەوانەی دژی دەسەڵاتن و ئەوانەی بێ لایەنن، بۆیە هەڵسوكەوتی دەسەڵات لەگەڵ ئەو سێ جۆرە لەرۆشنبیران هاوتا نیە و جیاوازە .
ئەگەر دەسەڵات رەفتارێکی کردبێت کەوا دەرکەوتبێت ئەمە سزادانی رۆشنبیرە ئەم سزایە وەك رۆشنبیرێك نەیداوە بەڵكو وەكو سیاسیەك كە لە ململانێدان داویەتی، هەندێ رۆشنبیر لەو باوەردا بوونە ” ئەوانەی لە ژێر ناوی كارەكتەری رۆشنبیر و بە شێوازی جۆراوجۆر هەوڵیان داوە بکشێن بۆ ژێر باڵی دەسەڵات و پارتە جیاجیاکان، هەڵبەتە ئەمەش بەزەبر نەبووە بەڵكو بەشێوەیەكی خۆویستانە بووە.” هەڵبەتە ئەمەش هۆكاری خۆی هەبووە كە پەیوەندی بە دۆخی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابووری هەرێمی كوردستان هەبووە .

لە هیچ شوێنك دا نیە ئەگەر بە دەسەڵات بڵی فاشیستە گوڵت پێشكەش بكات بە تأكید لە هەرێمی كوردستانیش هەر وایە ، بۆ نموونە لە وڵاتی توركیا كە ئیسماعیل بێشكجی دەگیرێت لەسەر ئەوەی كە دەڵێ ئەرمەن قەتڵوعام دەكرێت، هەروەها لە پاكستان و هندستان و بەنكلادیش (سلمان روشدی) ناتوانی سەفەر بكات یان رەنگە لەسێدارەش بدرێت لەبەر ئەوەی كە كتێبێكیان لەسەر ئاین نوسیوە دەكەوێتە ژێر گوشاری دەسەڵاتداران لەم وڵاتانە ، لە کۆمەڵگەی كوردی كاتێك (مەریوان هەڵبچەیی) شتێك لەسەر ئاین دەنوسێت ئەوا دەسەڵات نیە گوشاری لەسەر دەكات یان سزای دەدات ، بەڵكو ئەوا كلتوری کۆمەڵگەیە حزبە ئیسلامیەكان گوشار و سزاییان دەدات ، بۆیە لێرەدا دەتوانین بلێن كەوا فشاری رۆشنبیران لە کۆمەڵگەیە بۆ یەکێکی دیكە دەگۆردرێت و لە حاڵەتێكەوە بۆ یەکێکی دیكە، مەریوانی هەڵبچەیی

دەسەڵات هاوکاریکرد بۆ ئەوەی بگاتە هەندەرەران ئەو فشارەی کرایە سەر ئەو لە ڕێگای حزبە ئیسلامیەکانەوە بوو کە شەقامیان دژی ئەو هاندەدا و تکفیرییان دەکرد ، کەواتە هەندێ جار بواری کۆمەڵایەتیە یان ئاین یان دەسەڵاتە فشار دەخاتە سەر ڕۆشنبیران ، لە حاڵەتێکدا دەسەڵات سزای ڕۆشنبیر دەدات کە بە مەترسی بۆسەر دەسەڵات بزانێت. ئەمە وا دەکات کە بەرپرسیاریەتی ڕۆشنبیر و مەترسیەکانی بەردەمیشی جیاوازبێت ، بۆ نموونە ئەو ڕۆشنبیری ڕەخنە لە ئاین دەگرێت ئەو مەترسیەی ڕووبەڕووی دەبێتەوە لە کۆمەڵکەیەکی موسلمان زۆر جیاوازتر لەو ڕۆشنبیرییەی کە لە کۆمەڵگەیەکی علمانیە بۆ نموونە ڕەخنە لە ئاین دەگرێت هەرچەندە هەندێ جار لە کۆمەڵگەیەکی علمانیش ڕووبەڕووی ئەو مەترسیە دەبێتەوە بۆنموونە ڕووداوی "شارلی هیبدۆ لە 7 ینایری 2015 لەشاری پاریس. بۆیە ئەوەمان بۆ ڕوون دەبێتەوە کە دەسەڵاتی ئاینی و سیاسی و ترادیسیۆنی توندڕەو سزای ڕۆشنبیر دەدەن بەتایبەتی ڕۆشنبیرە علمانیەکان.

لەم سێ نموونەیە بۆمان بەدیار دەکەوێت کە فشارەکان جیاوازن سلمان روشدی دەسەلاتێکی ئیسلامی فشار بوو بۆسەر ئەو، مەریوان هەلەبجەیی بە هەمان شێوە حزبە ئیسلامیەکان، هەروەها ئیسماعیل بیشکجی کاتێك کە دێت باس لە توندڕەوی دەسەڵات و حکومەڕانی تورك دەکات لەبەرامبەر پرسێکی مرۆیی دەکەوێتە زیندانەوە .

کێشەو ململانێ نێوان ڕۆشنبیران و دەسەڵاتی سیاسی لە وەڵاتە پێشکەوتوو و دیموکراسیەکانی ڕۆژئاواش لەسەر پێوەری سزا و پاداشت سەیر دەکرێت ، ڕۆشنبیران بەردەوام هەوڵی ئەوە دەدەن کە پانتایی هەیمەنەی دەسەڵات بەرتەسك بکەنەوە و دەسەڵاتیش هەوڵی ئەوە دەدات کە تا ئەو جێگاییەی کە مومکینە ئەو گوشارە لەسەر خۆی کەمبکاتەوە ،
لێرەدا دەگەینە ئەوەی کە دەسەڵات لە هەرێمی کوردستاندا لە چۆنیەتی مامەڵەکردن لەگەڵ ڕۆشنبیراندا هاوتا نیە ، پێمان وایە بە حوکمی دابەشبوونی ڕۆشنبیران بەسەر حزبەکان ، بۆیە دەسەڵاتی سیاسی ئەگەر هەڵوێستێك لە ڕۆشنبیرێك وەربگرێت وەکو کەسێکی سیاسی یان ئەندام و لایەنگیری ئەو حزبە هەڵویستی لەسەر وەرگرتووە نەك وەکو ڕۆشنبیرێك ، لە دۆخێکدا کە ڕۆشنبیران نەتوانن تێکەڵاو بن لەگەڵ بارودۆخی کۆمەڵایەتی و سیاسی کۆمەڵگەی کوردی ئەوا راستەوخۆ دەکەونە ژێر گوشاری کۆمەڵگەوە ، بەتایبەتی لەڕووی کۆمەڵایەتیەوە کاتێك بەرهەمە فیکرییەکان لەگەڵ ترادیسیۆن و ئاینی کۆمەڵگە نەگونجێ ، لێرەدا دووجاری گوشاری کۆمەڵایەتی دەبنەوە لەلایەن

ویژدانی جمعیەوە ، و ئەگەر لەرووی سیاسیشەوە هەڵویستێکی سیاسی نواندبێت ئەوا تۆمەتبار کراوە بە لایەنگیری حزبێك لە حزبە سیاسیەکان لێرەشدا دەسەڵات مامڵەی وەکو کەسێکی سیاسی نەك رۆشنبیری لەگەڵ کردووە.

ڕەخنەی رۆشنبیران

رەخنەی رۆشنبیران و کاریگەرییەکانی ، دەسەڵات لەو بڕوایەدایە ئەو رەخنانەی لەلایەن رۆشنبیرانە و ئاراستەی دەکرێت لە دەرەوەی پرنسیپە گشتیەکانی رەخنە دایە ، ئەو رەخنانە بە کۆن قین و تۆڵە سەندنەوە و بەرژەوەندی تاکی رەخنەگرە وەسف دەکات .
ڕەخنە کارێکی مەعریفیە کە پشت بەو بنەمایانە دەبەستێت کە لە ئاستێکی بڵندایە لە سەڵماندن و ئەزموون و توانای لێکۆڵینەوە و شیکردنەوە ، لە کاریگەیبوونی رەخنەی رۆشنبیران لەسەر گۆرانکارییەکان لە هەرێمی کوردستاندا بەشێکی زۆری رۆشنبیران لەو بڕوایە دابوون کە رەخنەی رۆشنبیران لە ئاستێکی نزمدایە ، هەرچەندە ئەو کەسایەتیانەی کە کێڵگەی توێژینەوەکەمان بوون چەمکی رۆشنبیرییان بەکار هێناوە ، پێم وایە رۆشنبیر رەخنەکانی لە ئاستێکی بڵندە نەك نزم بۆیە ئەوانە زیاتر ئەکتەری کۆمەڵایەتین لەوەی رۆشنبیر بن ، چونکە ئەو رەخنەنانە زیاتر لە ئاستی دەستە بژێرەوە بووە نەك لە نێو خەڵك و کۆمەڵگە دابێت و لە خەمی خەڵك و گرفتەکانیاندابێت ، جگە لەمە لە کاری رەخنەگرتندا رۆشنبیران پێیان وابوو کە زۆرجار رۆشنبیران دەکەونە هەڵەوە ئەویش کاتێك کە دەسەڵات لا ئەو تەنیا بریتیە لە دەسەڵاتی سیاسی و بەشی هەر زۆری دەسەڵات کە دەسەڵاتی کۆمەڵایەتیە لە بیرخۆی دەباتەوە یان کاری پێ نیە ، یان هەر بۆ ئەوەی نازناوی رۆشنبیری هەبێ دەبێ ڕەخنە دژی دەسەڵات بگرێ ، ئەمە وەکو مۆدێلێك بوو لە هەرێمی کوردستان ، هۆکارێکی دیکەشیان بۆ ئەوە گەراندەوە کە زۆربەی رۆشنبیران لە هەرێمی کوردستان لە کاتی هەبوونی گرفتێك ناتوانن لە مەودایەکی دیاریکراو سەیری کێشەکان بکەن ، بەڵکو خۆیان دەکەن بە بەشێك یان لایەنێك لە کێشەکە ، بەردەوام بوونی لەگەڵ دۆخێکی وا دا دووچاری هەڵوێستیك یان هەڵسوکەوتێکی وایان دەکات لەگەڵ دەسەڵاتدا کە ناتوانن بەشێوازێکی دیموکراسیانە و زانستانە رەخنەکانیان ئاراستەی دەسەڵات بکەن. دەسەڵاتیش زیاتر وەك ئۆپۆزیسیۆنێکی سیاسی مامەڵەیان لەگەڵ دەکات ، لە ئەنجامیشدا مێزی گفتوگۆکان خالێ بوون لە نوێنەری رۆشنبیران و پڕ بوون لە نوێنەرانی ئۆپۆزیسیۆن ، لەبەر

ئەوەی ئەوانە رۆشنبیری کۆمەڵگە نەبوون بەڵکو رۆشنبیری ئۆپۆزیسیۆن و لایەنە سیاسیەکان بوون بۆیە کاریگەری و فشارەکانیان یەکسان کرا بە فشاری ئۆپۆزیسیۆن ، گرنگە گووتارو رخنەی رۆشنبیران لە چوارچێوەیەی زانستی بمێنیەتەوە، ئەوکاتە دەسەڵاتیش بەگومانەوە ناڕوانێتە رەخنەکانی رۆشنبیر جونکە ئەو رەخنانە لە ڕوانگەی دەسەڵاتەوە لە دەرەوەی پرنسیپە گشتیەکانی رەخنەدایە و ئەو رەخنانە بە کۆن قین و تۆڵە سەندنەوە و بەرژەوەندی تاکی رەخنەگر وەسف دەکات ، دەسەڵات ئەو رەخنانە بە رەخنەی ڕوخێنەر دەزانێ ، چونکە ئەو بەشە لە رۆشنبیران کەسانی خاوەن بۆچوونی سیاسین و لە ژێرەوە نزیکن لە حزبێکی سیاسی و لە ئایدیۆلۆژیا دەربازیان نەبوو، لە هەندێ ئاستدا ئایدیۆلۆژیا تێکەڵ بە رەخنەی رۆشنبیران بووە ، لەوانەش راوێژکاری رۆشنبیری هەندێك لەسەرکردەی حزبەکان بن ، بۆیە بەشێکی زۆر لە رۆشنبیران لەو بڕوایەدان کە ئەو رۆشنبیرانە لەبەر رۆشنایی بەرژەوەندی مادی خۆیان کار دەکەن .

لە هەرێمی کوردستان رووناکبیر کە رەخنە دەگرێت پێویستە رەخنەکانی بە شێوازێکی زانستی و ئەکادیمی بێت ، چونکە ئەگەر رۆشنبیر لە دەرەوەی ئەکادیمی ئیش بکات مەرج نیە ئەو زانیارییانەی کە دیخاتە روو لەسەدا سەد بن ، بۆیە گرنگە رۆشنبیر ئەو شتانەی کە دیخاتە روو یان ئەو رەخنانەی کە ئاراستەی دەسەڵات دەکات پێویستە بە پێوەر و میتۆدۆلۆژی تێپەرێت ، لێرەدا دەگەینە ئەوەی رەخنەی رۆشنبیران لە هەرێمی کوردستان لە ئاستێکی نزمدایە ، رەخنەکانیان تێکەڵ بە ئایدیۆلۆژیای سیاسی بووە لەبەرئەوەی رۆشنبیران بە زۆری دابەشی سەر پارتە سیاسیەکان بوونە هەروەها گەیشتینە ئەوەی کە رۆشنبیران رەخنەکانیان لە دەروەی ئەکادیمیایە و بە پێوەری زانستی تێ ناپەرێت، چونکە یەکێك لە پێوەرەکانی رۆشنبیر ئەکادیمی بوونە، ئەمەش هۆکارێکە کە دەسەڵات کەمتر وەکو رەخنەی زانستی مامەڵەیان لەگەڵ دەکات، تۆ ناتوانی بە ئاسانی قسە لەسەر ئەوە بکەی و بڵێی دەسەڵات فاشیستە ئەو چەمکە لە ئەکادیمیا وای پێ ناگوترێت بەڵکو ئەوا قسەی رۆژنامەکان کە بەو شێوەیە وسفی دەسەڵات دەکات ، و لێرەدا دەپرسێت ئەگەر بەلای هەندێ رۆشنبیران کە رەخنە لە دەسەڵات دەگرن و سیفەتی فاشیستی دەدەنە پاڵی ، ئەی چۆن ئەو دەسەڵاتە لێدەگەری تۆ بنووسی و ڕای خۆت بەو شێوەیە لەسەر دەسەڵات دەربڕی .

، من پێم وایە کاتێك پەیوەندی نێوان دەسەڵات و رۆشنبیر رەخنە بێت بەشێوەیەکی مەنتیقی و عەقڵانی و زانستی ئەوا بەو واتایە کە ئەو

دەسەڵاتە رەتنەکراوەتەوە لەلایەن رۆشنبیرانەوە ، بۆیە پێویستە پەیوەندی هەنووکەی رۆشنبیری کورد بە دەسەڵاتی سیاسی و یاسایی لە هەرێمی کوردستان لەسەر ئەو پرنسیپە بێت ، کە رەتکردنەوەی یەکتری تێدا نەبێ ، پێم وایە ئەوەی لێرەدا بۆتە گرفت(غیابی هوشیاری سیاسی و گێشگیری لە پەیوەندی نێوان رۆشنبیر و دەسەڵات و نەبوونی رەخنەی زانستی) بۆیە ئەو رەخنانەی کە رۆشنبیران لە هەرێمی کوردستان ئاراستەی دەسەڵاتی دەکەن لە دەرەوەی پرنسیپە گشتیەکانی رەخنە دایە چونکە ڕەخنەی بابەتی نین ڕەخنەکانیشیان لەسەر ئاستی پەیوەندییەکان دیاری دەکرێت و دابەشبوونی رۆشنبیران بەسەر پارتە جیاجیاکان زۆر جار رەخنەکانیان لەژێر فشاری سیاسی ئاراستەی لایەنی بەرامبەر دەکرێت ، بۆ نموونە لەسەردەمی شەڕی ناوخۆ لە هەرێمی کوردستان رۆشنبیران لەژێر گوشاری سیاسیەکان رەخنەی توندیان ئاراستەی یەکتر دەکرت تا ئەو رادەی زمانی نا زانستی لە بابەت و گووتارەکانیان دەردەکەوت ، لێرەشدا رۆشنبیران و رەخنەکانیانیان بوبوون بە بەشێك لە ئالۆزکردنی بارودۆخی سیاسی ئەو کات ، پێم وایە رۆشنبیر ئەو کاراکتەر ئەکتیڤەیە دێت لە پەراوێزی کەم و کورییەکان و کێشەو گرفتەکانی ناو کۆمەڵگە قسە لەسەر هەموو ئەمانە دەکات و رەخنەی بابەتیانەش دەکرێت لە پێناو باشترکردنی رەوش و ژیانی هاوڵاتیان و شکاندنی بێ دەنگی و رەتکردنەوەی سیستەمێك کە بواری نەهێشتۆتەوە تا تاك لەکۆمەڵگەدا بە دوای هەڵسنگاندن و بەراوردکردن و باش و خراپ و دیالۆگدا بگەڕێت ، و رەخنە لە سیستەمێك بگرێ کە ئازادییەکانی تاك بەرتەسك دەکاتەوە و مافی مرۆڤ تێدا سەروەر نیە و هەوڵ بدات لە رێگای رەخنەکانیەوە بونیادی نوێ و کۆمەڵگەیەکی مەدەنی و دیموکراسی بونیاد بنێ کە یاسا تێدا سەروەر بێت .

لە کۆتاییدا دەمانەوێت بلێن

• دەمانەوێت بێین رۆشنبیران فاکتەرێکی کاریگەرن بۆ گۆڕانی کۆمەڵگە و بەرەو بێشبردنی ، رۆشنبیران لە ژێر سیستەمی دیموکراسی و کۆمەڵگەیەکی مەدەنی و کراوە زیاتر دەتوانن کاریگەریان هەبێت ، بە پێچەوانەی ئەوەی کە لە کۆمەڵگەیەکی داوکەتوو و ترادیشیۆنال و سیستەمی نادیموکراسی بێت

• -ئەو رۆشنبیرانەی بەشداری دەسەڵات دەکەن دەتوانن جۆرە هاوسەنگیك لە نێوان التزامی سیاسیان و التزامی کۆمەڵایەتیان بەرامبەر بە کۆمەڵ رابگرن . چونکە ئەرکی رۆشنبیر رەخنە گرتنە لە واقیعی دواکەوتوو ئەو واقیعەی کە سەروەری مرۆڤ ناپارێزیت و مافی پێشیل دەکات .

• رۆشنبیران لە هەرێمی کوردستان گرنگە بە گرووپ کار بکەن بۆ ئەوەی بتوانن ببنە کەناڵێکی کاریگەر و یەکگرتوو لە پێناو پەرتەواز نەبوونی گووتاری رۆشنبیران و پاراستنی بەرژەوەندی گشتی و چارەسەرکردنی کەمووکورتیەکان و بۆ ئەوەی هێزێکی کاریگەر بن لە گۆرانکارییەکان.

• پەیوەندی نێوان رۆشنبیر و دەسەڵات پەیوەندییەکی کارلێکە ئەگەر دەسەڵات ئامانجی گۆرانکاری بێت ئەوە رۆشنبیریش ئەرکی خۆی رادەپەرێنێت و پەیوەندییەکی پۆزەتیڤ دەبێت لەگەڵ دەسەڵات ، نەك تەنیا لە دوورەوە رەخنە بگرێت لەسیستەمی دەسەڵات بەبێ بەشداریکردن لە پرۆسەی سیاسی و کۆمەڵایەتی ، هەروەها دەسەڵات دەتوانێ رۆشنبیر لە چوارچێوەی دەسەڵات نزیك بکاتەوە بەشێوەیەکی عقڵانی گرنگی بە چوونەکانیان بدرێت

• رۆشنبیر دەتوانێ لە ناو جەماوەر بێت بۆ ئەوەی بتوانی رۆڵی خۆی ببینی ، گرنگە رۆشنبیر لەگەل ناخۆشی ئازارەکانی خەڵك بیت ، ئەگەر لەگەڵ ئازارەکانی خەلك نەبێ لە ئەرکی راستەقینەی خۆی دوور دەکەوێتەوە.

• لە هەرێمی کوردستان حزبە ئیسلامی و عقلیەتی توندرەوی ئاینی کاریگەریکی نیگەتیڤی لە سەر گووتاری رۆشنبیران هەبووە بەتایبەتی رۆشنبیرانی علمانی .

• دەسەڵات دەتوانی لەو بیرۆکەیە دەربچی کە رۆشنبیر تەنیا وەکو ئامرازێك بەکار بهێنی بۆ ئایدیۆلۆژییای سیاسی خۆی .

• ڕەخنەی رۆشنبیران لە هەرێمی کوردستان لە ئاستێکی نزمدایە گرنگە رۆشنبیران لە پرنسیپە گشتیەکانی ڕەخنە دوور نەکەونەوە و رخنەکانیان فۆرمێکی بابەتیانەی هەبێت. ، جگە لەمەرەخنەی رۆشنبیران لە دەسەلات یان لە ئاین یان داب نەریت گرنگە لە جواجێوەی زانستیدا بێت ، ئەمەش کاریگەری لەسەر بیرورای دەسەڵات دەبێت و دەسەڵاتیش بە گومانەوە ناڕوانێتە رەخنەکانیان.

• دەسەڵاتی سیاسی لە هەرێمی کوردستان نەیتوانیوە پارێزگاری لە رۆشنبیرانی سەربەخۆ یان "علمانی " بکات بە تایبەتی ئەوانەی کە دەکەونە بەر هێرشی فیکری توندرەوەی پیاوانی ئاینی بە تایبەتی " ئیسلامیزمی رادیکال"

• هەروەها دەمانەوێت بلێن ئەگەر جی لە هەرێمی کوردستان چەندان کاتیگۆری جیاواز لە رۆشنبیران دەبیندرێت ، ج سەربەخۆ بن یان سەر بە حزبە سیاسیەکان بن یان پاریزخواز بن ئەگەر لە رووی سیاسی و ئاینی و کۆمەلایەتیشەوە جیاوازییان هەبێت ، بەڵام هەندێ پرنسیی ئەخلاقی وەکو (دادپەروەری کۆمەڵایەتی ، شەفافیەت و مافی مرۆف ، نەهیشتی گەندەڵی و باشترکردنی گوزەرانی هاوڵاتیان) گووتاری

ڕۆشنبیران بەیەکەوە کۆ دەکاتەوە.

"مردن لە پێناو خوا" و "مردن لە پێناو ئیدەکاندا" ... کێستیکا براداتان

لە ئینگلیزییەوە: نەبەز سەمەد

سۆکراتێس، هایپاتیا، برۆنۆ و فەیلەسوفانی دی کە بۆ "ئیدەکانیان مردن" زۆربەی کات وەک "شەهیدانی هزر" دادەنرێن. مردنەکەیان لە پێناو فەلسەفەکەیاندا وەک هاوشێوەی دۆخی ئەوانە دەبینرێ کە بۆ باوەڕەکەیان دەمرن. لە ڕاستیدا، هەندێ جار مەرگی ئەو فەیلەسوفانە بەشێکە لە مێژووی گشتی شەهیدێتی، و شان بە شانی لەگەڵ شەهیدانی ئاین دانوستاندن دەکرێ، کە هەندێک لە ئەوان وەک تۆماس مۆر، بێگومان لەوەدان. ئەوە بۆیە چاوخشاندنێک بە فێنۆمێنی شەهیدێتی لە واتایەکی تەسکدا ("مردن لە پێناو خوادا") ڕەنگە یارمەتیدەر بێ بۆ تێگەیشتن لە شەهیدێتی فەلسەفیی ("مردن لە پێناو ئیدەکاندا").

زاراوەناسییانە، "شەهید_martyr" لە وشەی گریکی بۆ گەواهی: mártys هاتووە، کە واتای کەسێک کە زانینی دەستی یەکی هەیە، کەسێک کە شتەکانی بینووە چۆن ڕوودەدەن و هەژمارێکی پێبەخشیون (فرمانی martyrein واتا گەواهیدان/شایەتیدان). لە تەوڕات (پەیمانی کۆن)دا وەک وشەیەکی یاسایی بەکارهاتووە؛ لە پەیمانی نوێدا (بۆ نموونە لە Matthew 18.16 and Mark 14.63) لە واتا بنەڕەتییەکەیدا بەکارهاتووە بۆ واتای گەواهیدان بۆ وەسفکردنی هاوڕێانی عیسای مەسیح کە شایەتحاڵی کردارەکانی ئەو بوونە. لەبەر ئەوەی بوون بەو چەشنە گەواهیدەرە، لە کاتی ستەمکاری، بەسە بۆ ئەوەی کەسێک بکەی بە گومان لێکراو لەبەردەم یاسا. وشەکە هێواش هێواش واتاکەی دەگۆڕێ و لە کۆتاییدا بۆ دیاریکردنی کوژرانی هەر یەکێك لەبەر باوەڕەکەی بەکاردەهێنرێ. وشەکە ئەو تێگەیشتنە نوێیەی هەیە، بۆ نموونە، یاسای ٢٢.٢٠ و ئاشکرابوونی ٢.١٣ و ١٣.٦. مردن لەبەر باوەڕی یەکێك پەیوەستە بە "گەواهیدان" هەروەها لە ئیسلامیشدا.

وشەکە ڕەنگە درەنگتر ئاماژەدان بێ بە شەهیدەتی (شەهادەت)، کە لە قورئاندا تەنیا واتای گەواهیدان دەگەیەنێ. کاتێک مردن لە پێناو ئەڵڵا لەڕێبوونی هەبێ، ئەو دەربڕینە قورئانیانەی بەکاردێن ئەمانەن ”کوشتن لەبەر خاتری خوا” (II: 154) یان ”شەڕکردن لەبەر خاتری خوا” (IV: 74)؛ گرنگی ”لەبەر خاتری/لە پێناو خوا” (سبیل اللە) لە بنەڕەتدا دیاریکرا بە ئەوەی کە درەنگتر بەشێوەی ”شەهیدەتی” (شەهادەت)ەوە دادەپۆشرێ.

پێناسەکردنی شەهیدەتی هەمیشە ئاسان نییە. زاراوەکە دەشێ واتای هەر شتێک بگەیەنێ لە خۆ سووتاندنەوە بۆ پەیڤێکی سیاسی بۆ وەرگێڕینی خۆت بۆ بۆمبێک و کوشتنی زۆرترین کەس تا دەتوانی. وەک تازە جولیەن میچڵ تێبینی کردووە، ”شەهیدی کۆمەڵگەیەک دەشێ تیرۆریستی کۆمەڵگەیەکی دیکە بێ؛ کرداری شەهیدبوونی کەسێک دەشێ خۆکوژی بۆمبڕێژکراوی ئەویدی بێ” (Mitchell 2012: 2). جان ولیەم ڤان هێنتن و فریدریک ئاڤەماری، ئاماژە بە ترادیسیۆنی دیانی و جوولەکە دەدەن، ”پێناسەیەکی کارایی” شەهیدەتی ئامادەدەکەن، کە ڕەنگە ڕاستەوخۆ و بەتەواوی کشاوبێت. بە ئەوان شەهید یەکێکە کە ”لەناو دۆخێکی بەتەواوی/بەتوندی نادۆستانەدا مەرگێکی توندوتیژ پەسەند دەکا بە پابەندبوون بە داواکاری دەسەڵاتەوە” (Van Henton and Avermarie 2002: 3). سێکۆلار (لێکۆڵیار)ەکانی دیکە بەدوای دیاریکردنی هەندێ پێوەری فەرمیدان بۆ بڕیاردان داخۆ نموونەی مەرگێکی خۆویست دەشێ وەک کرداری شەهیدبوون دابنرێ. ئارسەر درۆگ و جەیمس تابەر، بۆ نموونە، پێنج پێوەری گشتگیر دادەنێن. یەکەم و گرینگترینیان، گەرەکە لێرەدا دۆخی ”ئۆپۆزیسیۆن و چەوساندنەوە” بوونی هەبێ. دووەم، هەڵبژاردنی مەرگ لەلایەن ئەو کەسانەوە کە هەڵیدەبژێرن وەک ”ئاتاج، شەرەف، و کارەمانی” ببینرێ. سێیەم، ئەو کەسانە ”بە پەرۆشن بۆ مردن”. چوارەم، لێرەدا هەستی/تێگەیشتنی ”قازانجی جێگرەوە کە لە دەرەنجامی ئازار و مەرگەکەیانەوە دەبڕێتەوە”. پێنجەم، هەستی/تێگەیشتنی هەبوونی ”بەخشین و خەڵات لە پشتی مەرگەوە” (Droge and Tabor 1992: 75).

ئەمانە تا ڕادەیەک پێوەری گشتین، بەڵام هەر تاکە ئاینێک بەڕوونی گرنگی بە ئەدگارێکی تایبەتی شەهیدبوون دەدا. خەڵک تەنیا بە باوەڕەکانیان نامرن_ لێرەدا شێوازی جوداوازی کردنی ئەمە هەیە، واتا ”کولتوور”ی شەهیدبوون لەئارادایە. بۆ نموونە، لە ئاینی دیانی، شەهیدبوون لە بنەڕەتەوە پەیوەست کراوە بە ژیان و مەرگی عیسای مەسیحەوە کە لە ئینجیلەکاندا باسکراوە. لێرە لە چەند

شوێنێکدا، عیسا وەک سیمبولی شەهیدبوون دیارهێنراوە. بۆ نموونە، عیسا چاوەڕێی نەکرد تاکو دەستگیربکرێ لە گالیلە (Galilee: شوێنێکە لە ئیسرائیل.ن.س)، بەڵکو "ڕووی کردە ئۆرشەلیم و گەڕایەوە بۆ ئەوێ." (Luke 9.51). لە ئینجیلەکەی ست. جۆندا، عیسا ئاگایەکی تەواو لەبارەی خۆ_قوربانیکردنەکەی پیشاندەدا: "هیچ کەسێک [ژیانی من]ی نەبرد، بەڵکو من بە ویستی ئازادی خۆم ڕێگەم پێدا دەرچێ. ئاخر من دەسەڵاتم هەیە تاکو ڕێگەی پێبدەم، هەروەها دەسەڵاتم هەیە دووبارە ئەو بهێنمەوە." (John 10.18). وەک سەکۆلارەکان پیشانیانداوە، چوار ئینجیلەکە حەزێکی تایبەتیان بۆ ئەو ڕوانگەیە هەیە چونکە ئەوە دەبێتەهۆی کاریگەری نواندن لەسەر کردنی ئەم ئارامییەی عیسا بۆ نموونە بۆ شەهیدەتی دیانی. لە تێکستەکەی جۆندا، عیسا وەک کەسێک دەردەکەوێ کە بەئاشکرا "بەرپرسیارە" و کۆنتڕۆڵی تەواوی لەسەر ڕووداوەکان هەیە. ئەو ئارامی، هێمنی و پەرۆشی بۆ مردن پیشاندەدا، هەموو ئەو شتانەی کە شەهید پێویستیەتی. بە واتایەک هەر وەک سۆکراتەس پێش ئەو، ئەوە عیسایە بەزۆری "نومایش"ی شەهیدبوونی خۆی دەکا.

لەتەک نموونە کەسێکییەکەی خۆیدا، عیسا "مەتەدەلەگی"ییەکی مردن، نەخشەڕێگایەک بۆ بەهەشت پێشکەش بە پەیڕەوانی دەکا. بۆ دیانە سەرەتاییەکان، مەرگی عیسا بۆ باوەڕەکەیان زۆر ناوەندییە. ئەو شتە کە شەهید هەوڵی بەدەستهێنانی دەدا زۆر شکۆمەندییە، هەرچەندە شێوەیەکی قورسی لاسایکردنەوەی عیسایە: لاسایکردنەوەی مەرگی خۆی. ڕۆبن لەین فۆکس دەنووسێ "لە پشتی هەموو شەهیدبوونێک، خۆ_قوربانیکردنی خودی عیسا ئامادەیی هەیە" (Fox 1986: 441). شەهیدبوونی ئیگناتیوسی ئەنتیۆخ (Ignatius of Antioch) (٣٥_١٠٧ ز) نموونەیەکی تەواوە. لە نامەکەیدا بۆ ڕۆمانەکان، کە لە ڕێگەی ڕێمدا نووسیویەتی، ئەو شوێنەی کە تێیدا دەکرێ بە خۆراکی ئاژەڵان، ئیگناتیوس مەرگی خۆی بەکاردەهێنێ بۆ نزیککەوتنەوە لە عیسا و چێکردنی پەیوەندییەکی خەمەند لەگەڵ عیسای مەسیح: "ئەگەر من ئازاری مەرگ بچێژم، ئەوا دەبمە کەسێکی ئازادی عیسای مەسیح و دووبارە لەنێو ئەودا بەئازادی سەرهەڵدەدەمەوە." ئەو دیان بووە لە تەمەنێکی زووەوە، درەنگتر لە ژیانیدا بووە بە قەشە. هێشتاش، بە تێگەیشتنێکی دیاریکراو، تەنیا شەهیدبوونەکەی ئەوی کردووە بە دیانێکی ڕاستەقینە. تەنیا بەهۆی بەتەواوی تێکشکاندنی جەستەیەوە، ئیگناتیوس دەتوانێ بە خۆی بڵێ شوێنکەوتووی عیسا: "من بەڕاستی دەبم بە فێرخوازی عیسای مەسیح کاتێک جیهان تەنانەت (ناتوانێ) جەستەشم ببینێ."

لە کەرەکەوە، شەهیدبوون پڕۆژەی دیماتریالیزاسیۆنە (dematerialization). ئەوەی ڕوودەدا بەزۆری شتەکەی نەشیاوی لە تێگەیشتنە بۆ خوێنەری سەدەی بیست و یەکەم: ئیگناتیوس پلانەکەی خۆی جێبەجێ دەکا، تێکشکاندنێکی هێواش وەک یەکێك کە دەچێ بۆ ئاهەنگ. ئەو مەستبووە بەهۆی سەرکەوتنی بەسەر ئەزموونی ترسی مەرگ: ” لەگەڵ ئاگری تێبەردرێ، بێزاربکرێ، گروپی دەعبا هەڤییەکان، ئێسکت فڕێ بدرێ، پەراسووەکانت پارچە پارچە بکرێ، هەموو لەشت هەنجن هەنجن بکرێ، ئەوجا خراپەکارییەکانی سزادانی شەیتان لەناکاو بۆ من دەگەن، ڕەنگە تەنیا ئەمە بە عیسای مەسیحم بگەیەنە” (In Van Henton & Avemarie 2002: 109_110). لەم ڕوانگەیەوە، تۆ دەتوانی خۆت ڕیالیزەبکەی تەنیا تا ئەو ڕادەیەی کە تۆ هیچیدی ئامادەیی فیزیکیت نییە لەنێو جیهاندا. تاکو پتر خۆت دیماتریالیزە بکەی، ئەوا پتر دەلیڤەی بوون بە خواوەندێتیت هەیە.

لە ئاینەکانی دیکەدا، مردن لەپێناو خوا شێوەی جودا وەردەگرێ. بیۆگرافیی پێغەمبەر محەمەد و دامەزرێنەری ئیسلام (لە ڕاستیدا، بۆ نموونە، پێغەمبەرەکە شەهید نەبووە یان ئاینە نوێیەکە گەرەکە خۆی بەهێزبکا دژی دۆخە نالەبارەکە) شێوەی بۆ فەرماندنی تێگەیشتنی ئیسلام بۆ شەهیدبوون داوە. لە ئیسلامدا شەهید کەسێکە ”لە گۆڕەپانی جەنگدا لەکاتی شەڕکردن دژی بێباوەڕان مردووە،” هەروەها ئەو کەسێکە لە ژیانی داهاتوودا ”بەڵێنی گەورەترین پاداشتی پێدراوە” (Khosrokhavar 2005: 11). لە بنەڕەتدا، ”بێباوەڕەکان” هەزێ عەرەبە پاگانەکان (بتپەرست!) بوون کە لەلایەن ئاینە تازەکەوە تووڕەکرابوون. درەنگتر لە ڕوانگەی ئیسلامەوە بێباوەڕان ئەندامی هەر ئاینێک جگەلە ئیسلام بوون، هەرچەندە جوداوازی لە نێوان ”ئاینە خاوەن کتێبەکان” (جودایزم و دیانەتی) دەکرا، کە موسڵمانەکان دەبێ ڕێز و لێبوردەیی بەرانبەریان پیشانبدەن، هەروەها ئاینەکانی دیکەی وەک هیندۆیزم، لە ڕوانگەی ئیسلامەوە نواندنی کرداری توندتیژ بەرانبەریان ڕێگەپێدراوە. فراوانبوونە خێراکەی ئاینە تازەکە لەماوەی چەند سەدەیەکی کەمی دوای دەرکەوتنی، هەروەها لەتبوونەکەی سەرەتای نێوان شیعە و سوونەی ئیسلام، موسڵمانەکان ژمارەیەکی گەورەی شەهید بەرهەم دەهێنن. و ئەوان چێژ لە ڕێزگرتنێکی زۆر وەردەگرن. فەرهاد خۆسرەخڤار (Farhad Khosrokhavar) دەبێژێ ئەوان وەک پیاوی ئاینی دانانرێن، بەڵام لەو کاتەوە کە ئەوان ئەزموونی مەرگێکی پیرۆز دەکەن، ئەوا دەتوانن ”لەگەڵ پیاوانی ئاینی بەراورد بکرێن و ببنە هاوڕێیان لە بەهەشتدا.” شەهیدەکان وەک فیگوری کارەمانە دەبینرێن، لەبەر ئەوەی ”کارەمانەتی ئەوان جۆرێکی

جیهانی ئێرە نییە." شەهیدبوونی ئەوان "مەسەلەیەکی ئاینی ڕێزمەندانەیە و بەڕێی لۆگیکی پاداشتدانەوە لە جیهانی داهاتوودا بەڕێوەدەبرێ" (Khosrokhavar 2005: 4).

بە بەراورد لەگەڵ ئاینی دیانی، کە شەهیدبوون تەنیا نا_توندوتیژە (شەهیدەکە هیچ شتێک ناکا، تەنیا ڕێگەدەدا لەبەر باوەڕەکەی بکوژرێ)، لە ئیسلامدا، سەرەڕای ئەو بەشە نا_توندوتیژە، بەڕوونی هەڵوێستێکی چالاک ئامادەیی هەیە. شەهیدەکە کەسێکە لە شەڕکردندا دەمرێ، بۆ بەرگریکردن یان بۆ فراوانکردنی ئیسلام دەمرێت. ئەو دوانەتییە لە سەرەتای سەرهەڵدانی ئیسلامەوە ئامادەیی هەبووە؛ قورئان (لە سورەتی تەوبەدا) بەڕوونی ئاماژەی پێداوە، کاتێک دەگەڕێتەوە بۆ ئەو کەسانەی دەمردن "لە پێناو خوادا": "ئەوان لە پێناو خوادا شەڕدەکەن، جا چ بکوژن یان بکوژرێن" (IX.111). لە ڕاستیدا، فۆرمولەی "کوشتن یان کوژران" چەندین جاری دیکە لە ناو تێکستەکانی قورئاندا چەندبارە دەبێتەوە: "ئەگەر تۆ لە پێناو خوادا بمری یان بکوژرێی، ئەوا میهرەبانی و لێبوردەیی خوا بەجەختییەوە باشتر دەبێ لە سەرجەم زەنگینییەکانی ئەوان کۆیان کردۆتەوە. ئەگەر تۆ بتەوێ بمری یان بکوژرێی، لەبەردەم خوادا، ئەوا تۆ هەموو شتێکت کۆکردۆتەوە و دەوڵەمەندیت" (III. 157–8). ئەمە بۆتە هۆی ئەوەی سکۆلارەکانی ئیسلام جوداوازی لە نێوان دوو شێوەی شەهیدبووندا بکەن. یەکەمیان، کە پێی دەگوترێ "شەهیدبوونی بەرگری" ئەمەیان زۆر نزیکە لە تێگەیشتنی دیانییەوە بۆ شەهیدبوون. ئامانجەکەی هەوڵدان بۆ "هیچ خەباتێکی توندوتیژ دژی بێباوەڕان و ستەمکاران" نییە، بەڵکو بەسادەیی، وەک بنەڕەتی وشەکە واتاکەی دەگەیەنێ، "بوون بە گەواهیدەر_ تەنانەت لە پنتی مەرگدا، بۆ ڕاستیەتی ئەو مەسەلەیەی کە بەڕێییەوە دژبەری بێباوەڕان و ستەمکاران دەوەستییەوە لە ڕێگەی گونجاندنی هەڵوێستێکی نا_توندوتیژیی بەرگرییەوە." شێوەی دووەمیان، "شەهیدبوونی هێرشکردن" "خەباتێکی چالاک، ئەگەر پێویستی کرد توندتیژی لەخۆدەگرێ دژی ئەو کەسانە کە باوەڕدارەکە وەک ستەمکار و بێباوەڕ دایان دەنێت" (Khosrokhavar 2005: 5). نەک تەنیا شەهیدەکە ئامادەیە خۆی بمرێ، بەڵکو هەروەها ئەو دەیەوێ ئەوانی دیکەش بمرن. ئەم شێوەیە، بەزۆری پێی دەگوترێ "شەهیدبوونی تاڵانکەر،" کە ڕۆڵێکی گرنگ دەگێڕێ لە ڕەوایەتیدان بە بەکارهێنانی، یاسایی یان نایاسایی، خۆکوژی_بۆمبڕێژەکانی ئەمڕۆ.

*

شەهیدبوونی ئاین گرنگە بۆ تێگەیشتن لە شەهیدبوونی فەلسەفیی،

هەرچەندە جوداوازی گرنگ لە نێوانیاندا هەیە. یەکەم، هەرچەندە فەیلەسوفانی_شەهید بەڕێزەوە ڕەفتاریان لەگەڵ دەکرێ، لەبەر مەرگەکەیان، بەڵام بەدەگمەن هیچ خۆشەویستییەکی توند بۆ ئەوان نییە وەک ئەوەی کە لە ”سرووتی شەهیدان”ی ئایندا هەیە. دووەم، ڕاستە ئەو فەیلەسوفانە بەزۆری دەبن بە فیگوری دامەزرێنەر، بەڵام ئەوەی ئەوان دایدەمەزرێنن پێکهاتەیەکی تەواوی دامەزراوەیی نییە (بەهەمان شێوەی شەهیدانی ئاین کە ئاینێکی نوێ، یان فێرگەی ئاینی، کڵێسای نوێ، یان ڕێباوەڕی نوێ دادەمەزرێنن).

لەبری ئەوە، بەڕێی مەرگەکەیانەوە، فەیلەسوفانی_شەهید بناغەی شێوازە ژیانێکی فەلسەفەییانە یان بزووتنەوەی فراوانتری ئیدێکان دادەمەزرێنن. سێیەم، یادکردنەوەی فەیلەسوفانی شەهید بەدەگمەن جەخت لەسەر پرۆسەی مردنەکەیان دەکا، لەتەک سەرجەم وردەکارییە فسیل□گی و توندوتیژی مەرگەکەیان، لەکاتێکدا لە ئایندا یادکردنەوەکە_تەنانەت دووبارەکردنەو□ی پرۆسەی مردنەکە شتێکی کرۆکییە (بۆ نموونە، ئارامی عیسا، یان عاشوڕا لەنێو ئیسلامی شیعەدا). چوارەم، کەیسەکانی شەهیدبوونی فەلسەفەیی زۆر دەگمەنترن لە هینەکانی شەهیدبوونی ئاینی. لەگەڵ ئەوەشدا، ئەوان ب□ تەواوی تاکێندراون. لە ئایندا، قوربانیدان و شەهیدبوون زۆر دووبارە دەبێتەوە و بەزۆری کردارێکی کۆیەکییە.

هەرچەندە گرنگترین جوداوازی پەیوەستە بە پاڵهێزی شەهیدبوونەکەوە. شەهیدی ئاین دەمرێ لەپێناو بوونێکی باڵا (خوا)دا. مەرگەکەی بەشێکە لە سیناریۆی ڕزگاربوون، کە لە ئەنجامدا ئەو پاداشت دەکرێتەوە. ئەو بەو باوەڕەوە دەمرێ کە خودایەکی کەسی هەیە و ئاگای لە ئازارەکانی ئەو هەیە، خوا دەیەوێ ئەو ئارخەیان بکاتەوە کە خۆ_قوربانیکردنەکەی ئەو بەبێ پاداشت/قەرەبوو نا بێت. شەهیدانی ئاین ئەوان بە پرۆسەیەکدا دەڕۆن کە دەزانن ئەوەی ئەوان دەیکەن ”خۆشییە لە چاوی خوداوە”_ کە ئەوان کۆنترۆڵ دەکا و ڕەوایەتییان پێدەدا. گەرەک□ ل□□ر□دا ئەوە لە کاردا بێ، ئەگەر هەندێ جار لە ڕەفتارێکی نادیاردا، جۆرێک لە ”ڕێککەوتنی شەهیدانەیە”: ئەگەر من بمرم بەهۆی باوەڕەکەمەوە، خوا بەچەشنێک بەرپرسیار بێ لە دابینکردنی شوێنێکی ئارام بۆ من لەنێو ئەوانەی کە هەڵیبژاردوون. ئەو بەسانایی ناتوانێ ئەوە بکا.

بە پێچەوانەوە، بێجگە لە هەندێ نموونەی کەم کە فەیلەسوفەکە بۆ باو□□ک□ی دەمرێ (تۆماس مۆر، دووبارە)، فەیلەسوفە_شەهیدەکە چاوەڕوانی هیچ جۆرە پاداشتێک ناکا بەرانبەر کردارەکانی لە

ژیانێکی دیکەدا. پاڵهەزی ئەوان بۆ تەنیا لەو جیهانەوە سەرچاوە دەگرێ. هەندێ لەوان ڕەنگە بە ئاشکرا ئاتەست (مولحید) بن. ئەوانیدی ڕەنگە باوەڕبکەن (وەکو برۆنۆ باوەڕی دەکرد) بە هەندێ پرنسیپی خواوەندی، بەڵام ئەوە پەیوەندیدار نییە چونکە ئەمە هیچ کاریگەرییەکی لەسەر پاڵهەزی مردنەکەیان نییە. ئەگەر ئەوان خۆیان ببینن کە چێژ لە هەندێ شێوەی ژیان وەردەگرن دوای مەرگ، ئەمە ڕەنگە ڕووبدا بەسانایی لەبەر ئەوەی مردوون (وەک ئەوە ڕەنگە بە هەرییەکێک ڕووبدا)، و نەک لەبەر ئەوەی ئەوان لە پێناو مەسەلەیەکدا مردوون.

شەهیدانی فەیلەسوف لەبەر هۆکارگەلی زۆر مەرگ هەڵدەبژێرن. ئەوان مەرگ هەڵدەبژێرن چونکە باوەڕیان وایە کە فەلسەفە گەرەکە خۆی مانیفێست بکا و ناتوانرێ لە کەسی فەیلەسوف جودابکرێتەوە_ ئەگەر تۆ خۆت نەتوانی فەلسەفەکەت بکەی بە نموونە بۆ خۆت، کە دەیکات؟ یان لەبەر ئەوەی ئەوان وەها دەهزرن ئەگەر لە ڕوانگەکانیان پەشیمانببنەوە لەژێر ستەمکاریدا ئەوا ئەوان دەبن بە یەکەم کەس کە فەلسەفەکەیان بەدرۆدەخەنەوە_ و ئەگەر فەیلەسوف خۆی نەتوانی لە پشتی ئیدەکانییەوە ڕابوەستێ، کە دەتوانێ؟؛ یان چونکە ئەوان کەسانی شانازیکارن، بێپەروان بەرانبەر بە دادگە و تۆمەتبارکارانیان ڕێزیان بۆ دانانێن، ئاخر بۆ ئەوان خۆ بەدەستەوەدان زۆر خراپترە لە مەرگ؛ یان چونکە ئەوان ئەوە دەزانن کە مەرگی شەهید دەتوانێ پێگەی ئەو یەکە هەڵبزێنێ کە شەهید بووە؛ یان چونکە ئەوان لەوە دەترسن کە ئەگەر ئەوان پەشیمان ببنەوە، ئەوا شەرمەزاری ئەوان دەکوژێ؛ یان بەسادەیی چونکە ئەوان ناتوانن پێچەوانەکەی بکەن.

لە سەرجەم ئەو کەیسانەدا، تێگەیشتنێکی بەهێز هەیە کە ئەوەی ئەو کەسانە دەیکەن خۆ_پاداشتکردنە_ ئاخر هیچ پاداشتێکی دیکە نییە کە ئەوان بەدەستی بهێنن. هینەکەی ئەوان شەهیدبوونێکی سێکیولاری پاکژە، کە هیچ پاشپاتبوونەوەیەکی نییە لە جیهانێکی دیکەدا. هەروەها ئەمە پێدانی شەرمەزارنەبوونە لەسەر مەزنێتی کرداری ئەو فەیلەسوفانە. ئەوە شتێکی مەزنە بۆ خودا بمرێ، بەڵام ڕەنگە مردن بۆ هیچ خودایێک/نا خودا زۆر مەزنتر بێت.

کۆڵان کۆڵان گێڕانەوە – 62... کەریم کاکە

یادەوەری

62

خدر خەرمان هەموو ڕۆژێ بەو لەشە گرانەوە، لە سەیداوەی نزیك ماڵە عارەبەکەوە هێواش هێواش بە پێی کیسەڵ، وەك بڵێی لە سەر هێلکە بڕوات، دەهات، تەواوێك بە دیار پیری سوارچاکانەوە دادەنیشت، لە هەمووان وردتر گوێی لە قسەکان یان وڕێنەکانی رادەگرت، ئەرێ قسە و وڕێنە یەك شت نین! بە قسەی عەزە مێشە بۆ دوو شتی زۆر لێکدی دوورن، بەڵام خدر خەرمان هێندە جوایەزی نەدەدیتن، دەیگوت:
وڕێنە کەمێك لە قسە قسەترە.
خەرمان لە وڕێنەی پیری سوارچاکانەوە جیاوازییەکەی دیتبۆوە
پیری سوارچاکان لە هەموو ئەو سەدە و هێندەیەی تەمەنی هێندەی ئەو چەند حەفتەیە قسەی نەکردووە، ئەوە قسەی مام رەزای هەقایەتبێژە، ئەو پیاوەی نۆ ساڵ لە پیری سوارچاکان گەورەترە، من لەبیرمە نازانم ئێوە! پیری سوارچاکان وای داناوە نۆ ساڵ دوای مردنی هەقایەتبێژ بمرێ، ئەو قسەیە دڵداناوە و ئارامی بوو بۆ من، ئاخر لەو لاو لەم لا گوێم لێدەبوو:
چی نەماوە، عومری پیرە مەڕێکی کەمتر ماوە.
وەیش، بەو قسانە تێکدەچووم، چۆن دەبێ قسەی وا لە زاری کەسێ دەربچێ، باشە چی تێدەچێ، خەڵك قسەی خۆشی لە زار دەربچێ..
پیری سوارچاکان دەگێڕێتەوە، تەمەنی خۆی دەگێڕێتەوە، هەموو لایانوایە وڕێنە دەکات، تەنێ خدر خەرمانە دەڵێ:
نا، تەمەنی خۆی دەگێڕێتەوە، مێژوو دەگێڕێتەوە، ئێوە نایناسن..
حەیف شتێکی زۆر کەمم لە گێڕانەوەکانی ئەو چەند حەفتەیەی پیری سوارچاکان لە یادە، کەسی واشم نەدیتەوە شتێکی وای لە گێڕانەوەکانی وی لە بیرمابێ، لە بارەی تورك و عارەب و ئەو شتانەوە زۆری دەگێڕایەوە، پیری سوارچاکان لە گێڕانەوە دەتگوت زێی گچکەیە، لە جێ جێ شەپۆلانی دەدا، لە جێ جێ دەتگوت وەستاوە، وەبیرمدێ سەرهاتێکی دەوزێی گچکەی نزیك پردی پردێی پچڕپچڕ گێڕایەوە، وێدەچێ سەرهاتەکە سەر بە سەدەی نۆزدە بێ، ئاخر خۆی گۆتەنی:
تازە لاو بووم، لە لای کەرکووکێ دەهاتینەوە، سێ چوار کەس بووین،

چوار پێنج بارە قەسپمان پێبوو، لە بن پردێ جۆجامشتانی ترك گێچەڵیان پێکردین، سێتیرم پێنەبوو، یەکەم جار و دوا جاربوو، بۆ چەك بچمە رێی دوور….کەوتنە دوومان، نیازیان بارە قەسپەکان بوو، من و ئەو رەزایەی هەقایەتان دەگێڕێتەوە، لەگەڵیان کەوتینە شەڕە بەرد، بەوانیدیمان گوت: هێستر و بارەکان قوتارکەن، با نەکەونە دەست ئەو ناکەسبەچانەی عوسمانلی..

جۆجامشتەکانی عوسمانلی زۆر بوون، وازیاننەدەهێنا، هاتین بە قوونە شەڕ و شەڕە بەرد هاتین، لێقنێکیان تێدا بوو بەردی زۆر دەڕۆیشت، هەر کووی دەهاویشت لە پشتمان بە زەوی دەکەوت، لەو دەمە بیرم لێ بەردەقانی چوو، ئای لێ بەردەقانیەك! دیتمەوە! گۆتمە رەزا:

تا بەردەقانیەك دێنم، لە باتی منیش بەردا باوێ.

رەزا گۆتی:

قادر، بەردەقانی لە قوونت دەردێنی!

گۆتمە رەزا:

چت پێدەڵێم ئەوە بکە.

ئێ، هەر لە بای غارێ دێخینم لە شەرواڵێ دەرکێشا، شەرواڵەکەم جوان خستە بن پشتێنەوە، کڵاوم دووقەد کردەوە، لەو سەر و ئەو سەری کونم تێکردن، دێخینم کردە دوو کەرت و لە کونی کڵاوم هەڵکێشان، خودا دەیزانی سەگوسوارانی عوسمانلیم وەها بەردەقانیباران کرد، دواتر ئینگلیزیش وا تێپبارانی نەکردوون، باوەڕ ناکەن لە رەزا بپرسن…))

ئەو دەمەی پیری سوارچاکان سەرهاتی بەردەقانیەکەی گێڕایەوە، هەقایەتبێژ لەوێ نەبوو، دەنا لێمان دەپرسی، بەڵام دواتر باسی دێخین و کڵاوەکەی پیری سوارچاکانی کردبوو، گوتبووی:

بەردەقانیەکەی قادر نەبا، دەنکە قەسپێك نەدەگەیشتە بەستی شەرغە و منداڵە عوسمانلی بە قوونڕووتی دەیانناردینەوە.

ئێ، پیری سوارچاکان دەگێڕێتەوە:

هێرەم بە منداڵە ورتکەی عوسمانلی کرد، کاتێ بەردی بەردەقانیی منیان بە قوونێ دەکەوت، دەبوونە قازی قوون شکاو و زیڕەیان دەگەیشتە ئەستەنبۆڵێ، دوای ئەو رووداوە، درەنگ زۆر درەنگ، عوسمانلی بە خۆیدا ریابوو، ئینگلیز دنیای تەنیبوو، رێم کەوتەوە کەرکووکێ، لەوێ هێسترە بۆز و هێسترە رەشم کڕی، ئاخر، تا هەینێ بە گا جۆتمان دەکرد، ئێ، دیسان لە بن پردێ، چەند لووسکەیەك، بە تورکمانی – من شتەك لە تورکمانی تێدەگەم- جوونیان دا، ترسم نیە، سێتیرم لە ناو تۆڕکەیە، لێم دەرهێنان، هەر یەکەیان قوونی لە بن بەردێك قووچدەکردەوە، ئەوجارەی دەڵێم رەزا لێرە نەبوو، چووبوو بە هانای شێخ مەحموودی سلێمانیەوە..

پیری سوارچاکان سێ بەشی قسەکانی خەڵك گۆتەنی وڕێنەکانی لە بارەی تورك و عارەب و عەجەمەوە بوون: ((هات هات، ترك هات، عارەب هات، ئەوەتا عەجەم..کوا بۆنێکەم! هەرێ، هات! بیکوژە، دەستی شکاوم، کوێخا مەحموودی باپیرم نەماوە کەوکوژیان بکات، حەیف، کەرکووکیش بە دەردی تەڵوار چوو،..)) خدر خەرمانی لێدەرچێ کە بە تەنێ بەرەیەك بوو، هەموو سرتەسرتیان بوو، سەریان دەخستە بن گوێی یەکتر: حەیف، باش خەرەفاوە، وڕێنەی خۆش دەکات..

لە بیرنەکەم پیاوە تورکمانەکەش چووە بەرەی خدر خەرمانەوە، ئەو پیاوە پردێیی بوو، هاتە سەردانی پیری سوارچاکان، شەوێ دوو شەو بە دیار سەریەوە دانیشت، پیری سوارچاکان قسەیەکی هەبوو کە دواتر حەمەد مەستان ناوی لێنا ((ئایەتە تووڕەکەی پیری سوارچاکان))، ئەو ئایەتە تەنها لەو دەمانە لە زاری پیری سوارچاکان دەباری کە بۆنێکی ناخۆش دەگەیشتە لووتی، یەعێکی دەگۆ و دەیگۆ:

((بۆنی ترك دێ))

وەبیرمدێ بە دیار تورکمانەکەشەوە ئایەتەکەی خۆی گۆتەوە، تورکمان کە پیرێ بوو شتێ لە پیری سوارچاکان لەسەرخۆتر، بە پێکەنینەوە گۆتی:

حاجی، کردت بۆنی من؟!

پیری سوارچاکان کە بە (قارداش) ناوی کابرای دەهێنا، من تا درەنگیش هەر وام زانی ناوی قارداشە، گوتی:

قارداش، بە خۆت دەزانی من نیازم چ ترکێکە!

قارداش دەستی لە ملی پیری سوارچاکان کرد:

دەزانم حاجی، بێ منیش دێ بۆنی پیس ئەو تورکە..

وەبیرمدێ پیری سوارچاکان لەگەڵ قارداشەکەی برادەری، کۆمەڵێ وشەی تورکمانی بەکاردەهێنا(دۆغری و ساغۆل…) ئەوانە..

لە زۆر ڕێوە، لە زۆر جێوە، لە نەتەوەو ئایین و تیرەی جوڕجوڕوە، دێن، خەڵك دێنە سەردانی پیری سوارچاکان، دێنە خانووە قوڕەکەی دەو کەندێ، کەندی بەلاشاوە، دێن و لەو چاوە دادەنیشن کە بە ژمار یازدە دەلاقەی تێدایە، بەڵام چاوی من پتر لە سەر ئەو دەلاقەیە کە کەوتۆتە پشت سەری پیری سوارچاکان، لەوێ باولێکی گچکێکە هەیە، لە جانتای کتێبانی من گچکەتر، دوایوەی گوڵی کۆساران سەری خۆی هەڵگرت و پیری سوارچاکانی لە جێ بەجێهێشت، باولەکە هاتە ئەوێ، پێشتر نازانم لە کوێ بوو، ناشزانم کێ لەوێی دانا، گوڵی کۆساران یان پیری سوارچاکان، یان.. نەمزانی کێ.

ئیدی باولێکی گچکە لەوێیە، لە ناو دەلاقێیە، شێوەکەی لە چاومە، لێ رەنگی نەماوە، هەینێش رەنگی نەمابوو، وێدەچی گەلەك کۆن بێ، لە

گوڵی کۆساران کۆنتر، من چیم لە شێوە و ڕەنگی دایە، ناوی، ناوی، ناوی چی تێدایە؟ چەندان کەڕەت بە دزی پیری سوارچاکانەوە، ئەو دەمانەی دەچووو بۆ دەست بەئاو گەیاندن، لە وەختی خەوێ، دەچووم، وەك بۆ دزینی قاسەی پارە بچم وا دەچووم، لێینزیك دەبووومەوە، دەستم دەبرد، نەدەگەیشتێ، کارەبا لێیدەدام، ترس و شەرم سارد و گەرمیی کارەبا بوون، لە منیان دەدا، دەکشامەوە، تۆبەم دەکرد لەوەی کردم، تۆبەم دەشکاند و دەچوومەوە گژی، دیسان تۆبە..وەبیرمدێ، باول تۆپ و کلیلی پێوە نەبوو، بە بزمارێك داخرابوو کە چەمانەوەکەی شێوەی ژمارە (8)ی هەبوو، کردنەوەی لە کردنەوەی جانتای کۆبەکانم ساناتربوو ، بەڵام کارەبای ترس و شەرم نەیدەهێشت دەستم بیگاتێ.

باولەکە پێدەچوو وەك بەردی پیرۆز پیرۆز بێ، ئاگام لێیە پیری سوارچاکان دەمنادەمێ، ملی خواردەکاتەوە، سەر هەڵدەبڕێ، کلکە گۆچان دەگەیەنێتە باولی ناو دەلاقێ، نەرم دەنگی لێوە دێنێ.. بەردەکە! ئەو بەردەی ئەگەر وەبیرتان مابێ بە ئاوێك تەڵواری ئاوەدانکردەوە، ئاو لە دەریاش چك بکات، ئاوی تەڵوار هەمیشه خوێی دێ، پیری سوارچاکان باولی پیرۆزی لە پشت سەری خۆی هەڵگرتووە، بەردی پیرۆزی لە تەنیشت خۆی داناوە، لنگە خرخاڵێکی شکاویش بەرانبەری، لە نێوان دەرگاو پەنجەرە، لە سەر ئەو دەلاقە گچکەیەی کە دوو سێ پڕێسکەی تێدابوو، لنگە خرخاڵێ وا بە سنگێکەوە، شەوان لە بن تیشکی لامپاکە جاروبار دەبریسکایەوە- لامپاکە لە بەری باولەکە بە دیوارەوەیە- خرخاڵەکەش مینا باولەکە تازەیە، دوای تێرانی گوڵی کۆساران بەوێوە هەڵواسراوە، پێشتر نەمدیتبوو، کێ بەوێدای هەڵواسیوە؟ لە خۆوە گومانم بۆ گوڵی کۆساران دەچێ، وێدەچێ خرخاڵی شکاویش پیرۆز بێ، ئاخر پیری سوارچاکان تی چاوی دەداتێ، هەستدەکەم هۆدەکەی پیری سوارچاکان سێ پیرۆزی تێدایە، بەڵام هێشتا دڵنیا نیم، جارێ هەر بەردی پیرۆز پیرۆزە..

با بگەڕێمەوە لای مێوانەکان و پیاڵەی بەتاڵی پێشیان هەڵگرم، پیاڵە هێنانەوە ئیشی خۆم بوو، ئۆستا مام عارەبی بن پردی سەیداوە مێوانە، بە پێکەنینەوە لە پیری سوارچاکان دەپرسێ:

لەگەڵ عەرەبان پێکنەهاتیەوە؟ دەڵێن بەهەشت لەبەر عارەبان دار هەڵدەی بە عەرد ناکەوێ!

پیری سوارچاکان ویستی پێبکەنێ، بەڵام کۆخە نەیهێشت، بە دەم نەرمە کۆخەوە:

ئەگەر وایە، جەحەندەم بۆ من.

مام عارەب و پیری سوارچاکان لەم دنیایە یەکتریان زۆر خۆشدەویست و

زۆر تەبا بوون، بەڵام لە سەر ئەودنیا ناکۆکیان دەکەوتە نێوان، ئاخر پیری سوارچاکان ئامادە نەبوو لە بەهەشتێ بچێتە گەڵەکێ تورك و عارەب و عەجەمی لێبێ، دەیگۆتە مام عارەب:

پیاوی چاکبە، لە بەهەشتێ خۆت بە عارەب مەنووسە.

مام عارەب بە پێکەنینەوە، پێکەنینێ لەگەڵی چەفیە و عەگالەکەی دەلەرینەوە، دەیگۆ:

حاجی، لە بەهەشتێ لێت دەپاڕێمەوە کە تۆش بە عارەب وەرگرن…

دیانیش دەهاتنە ماڵی پیری سوارچاکان، وەك بەفرەکە لەبیرمە مام دیانێ کە شێوەی کتومت لە وێنەی سێوە دەچوو، دواتر کاتێ وێنەی سێوەم دی، دەمگوت هەبێ نەبێ ئەوە سێوە بوو کە لەگەڵێ بەفر هاتە حەوشەی ماڵێ، ئەو مام دیانە ناوێکی نزیك لە ئەبرەهەمی لێبوو، هێشتا پێی لە سەر دەرکی حەوشێ بوو، گلێرە بەفر دایکرد، تۆزەك عەردی سپی کرد، بەڵام بایی شەڕە بەفری نەکرد، گۆتبوویە پیری سوارچاکان:

لەگەڵ خۆم بەفرم هێنا

پیری سوارچاکان گۆتبووی:

ئێوە هەمیشە بەفر بوونە.

من بە هۆی بەفرەکەوە هێندە نەپرژامە قسە وباسی نێوان پیری سوارچاکان و دیانەکەی هەرمێتە، بەڵام لەو دەمەی پیاڵەم لە پێشی هەڵگرت، بیرمە پرسی:

ناوت چیە؟

بە شەرمەوە:

کەریم

پیری سوارچاکان باسی ئەوەی کەرد کە بەناوی بابیەوە ناوی ناوم، دیار بوو مام دیان کەریمی بابی پیری سوارچاکانی دیتبوو، گوتی:

وای لە سێفی کەریم، دەتگوت شاگردی حەزرەتی عیسایە، پێی لە مێروولەیەك نەناوە..

نازانم نە پیری سوارچاکان بوو، نە بابم قسەیەکی لەو قسەیەی مام دیان کرد، بەڵان نایەتەوە بیرم کووکوویی بوو..

خزمەکەی شەیتانیش هاتە دیداری پیری سوارچاکان، ئەو پیاوەم چەند جارێ لە ماڵی خۆمان دیتووە، هەر جارێ دەهات، گوێی کێساران بانگی دەکردینە پەنایێ و دەیگۆ:

نەکەن، نە بە باش نە بە خراپ ناوی شەیتان بێنن، دەنا مێوانەکەمان تووڕە دەبێ..

ئێمە لە سەر قسەی گوێی کێساران، نەماندەهێشت شەیتان بە سەر زارماندا بێ، وەبیرمدێ، جارێ لەو جارانە گوێی کێساران خۆی بە دیار خزمەکەی شەیتانەوە ناوی شەیتانی هێنا، بە خراپە ناوی هێنا،

گۆتیە منداڵێکی شەیتان:
شەیتان وا مەکە دەنا..
بە بیستنی ناوی شەیتان، وام وێنا کرد خزمەکەی شەیتان برۆ سپیەکانی لێکنێ و گۆچانە گۆمك سوورەکەی دەستداتێ و پێڵاوە دڕاوەکانی بە سەر پێوە بکات و بۆ ماڵاوایی ماڵ بەجێبێلێ، بەڵام ئەوە رووینەدا و بە پێکەنینەوە روو لە گوڵی کۆساران:
شەیتانێکی جوانتان هەیە..
سەردەریم لەوە دەرنەکرد، زارم پێ بوو لە پرسیار بەڵام شەرم بەستی و هیچم نەگۆت، ئێ، لەبیرمە خزمەکەی شەیتان پرسیاری گوڵی کۆسارانی کرد، بەر لەوەی پیری سوارچاکان زار هەڵێنێ، دایکم گۆتی:
بە سەردان چۆتە لای کچەکانی..
خۆزگەم دەخواست گوڵی کۆساران نە بە سەردان و نە تۆران نەڕۆیشتبا، دەزانن چەندم خۆشدەویست، چەند حەزم لە نانی دەستی وی بوو، ئەدی تەڕەساز! تەڕەسازێکی دروستدەکرد، پەنجەی خۆت لەگەڵی دەخوارد، حەمەد مەستان دیارە بەشی هەبووە لەو تەڕەسازە گۆتبوویە بابم:
تۆ توور دەتباتە بەهەشت و دایکیشت تەڕەساز
بابیشم گوتبووی:
تۆش لەگەڵ خۆمان دەبەین..
حەیف، گوڵی کۆساران لێرە نیە، تا دیسان بە دیار خزمەکەی شەیتانەوە شەیتانێکی لە زار دەرچێ
مێوانەکانی پیری سوارچاکان، چەتێ سەرناس گۆتەنی وەك بەردی بەستێ رەنگاو رەنگن، ئەوەتا مام حوسێن گێگجەلی لە لای موسڵێوە هاتووە، هەندێك پێیدەڵێن حوسێن شەبەك، هەیاس کاکەیی کە بە حەفت پیاوی بەلاشاوە هێندەی لا سمێڵێکی وی سمێڵیان پێوە نیە، لە دەو زێی گەورەوە هاتووە، من لە هۆدەکەی پیری سوارچاکان لە هەموو ئایین و نەتەوەیەکم دی، تەنێ جووم نەدی، مام سمایلی کەرتەکە چاو دەیگێ:
ئەگەر جوو لێرە مابان، هۆدەکەی خاڵم دەبووە جووخانە.
وەك بیستبووم پیری سوارچاکان برادەری جوولەکەی زۆر بوون، وەبیرمدێ باسی ئازایەتی جوولەکەیەکی دەکرد، زۆر بە شان بالیدا هەڵیدا، گوتی:
مەگەر سمکۆی شکاك هێندە ئازا بووبێت.
ئێمەی منداڵ بەو قسەیە پێدەکەنین، ئاخر بیستبوومان جوولەکە زۆر ترسنۆکن، کەسێ زۆر ترسنۆك با، بە حوولەکە ناوی دەهات:
ترسنۆك، جوولەکە..
وابوو جوو لە لە دیدی ئێمەوە دەوڵەمەند و نەوێرێك بوون:
هێندەی جووێکی هەیە، دەڵێی جووی..
بن جوو دەهاتن، بابی زارێ بن جووم لەبیرە، لە منداڵیەوە ببووە

موسڵمان، بەڵام چەتێ سەرناس دەڵێ: هێشتا نازانێ (فاتیحا) جوان بخوێنێ..

ئەو بن جووە دەوڵەمەند نەبوو، لە کۆڵانان دەگەڕا، نازانم چی دەفرۆشت، بەڵام ئازا بوو، دەگێڕنەوە، لە بن قەراتێ پۆلیسێك نازانم لە سەر چی هەر لە سەر ترومبێلەوە دارێکی لێدەدا، بن جوو بۆی دەچێ، ترومبێل دەردەچێ، بن جوو تۆڵە نەکاتەوە رێی ماڵێ ناگرێتەوە، لە جادەی باتە دوو پۆلیس دەبینێ، وەردەگەڕێتە سەریان،باشیان دەکوتێ، هەردووکیان چەك دەکات، ئێ، بن جوو دەکەوێتە زیندانی، لێیدەپرسن:

پۆلیسێك لێیدای، تۆ لە دوو پۆلیسیترت دا، بۆچی؟

بن جوو گوتبووی:

پۆلیس هەر پۆلیسە، چ لە هەولێر،چ لە بەغدا چ لە ئیسرائیل..

دەڵێن پیری سوار چاکان بیست سی سەر بزنێکی بۆ فرۆشتووە، تا بن جووی لە زیندانێ هێناوەتە دەرێ..

ئێ، بەڵام کێ نەدەهاتە سەردانی پیری سوارچاکان! ئەوەی نەهات تەنێ دایکە مەنیج بوو، ئەو ژنەی دایکی نازانم چەند کەس بوو، ئەو ژنەی من رقی دنیام لێی دەبۆوە، ناهەقمە! خۆ لە بیرتانە چی بە پیری سوارچاکانی باپیرم دەگۆ! ئەو ژنەی داخوا لە کن خودا کووکوویی بۆ پیری سوارچاکانی تێکوشیوە! دنیا هەموو رووی لە بەلاشاوە کرد، لە بەلاشاوەش بۆ دەو کەندێ و حەوشەی ئێمە، لە دەرگەی حەوشەشەوە بە دەستی راست و بۆ هێدەکەی پیری سوارچاکان، هێدە گچکەیە، جێی دانیشتن نیە، پیاوی پیر بە پێوە راوەستایە، قسەیەکی کاك مەجید ئێستاش لەگوێمە، حەیف نەکارم بە زرینگانەوەی زاری وی بیڵێمەوە، ئەو کاك مەجیدە لە سەیدەکانی لای هەرەجە بوو، نانی پیری سوارچاکانی لا موتفەڕك بوو، ئەو سەیدە ئیوهای گۆ:

هێی دنیا! دیوەخانەکەی حاجی قادر جێی دنیای تێدا دەبۆوە، ئێستاش لە هێدەیەکە، جێی حەمە شێت و بزگوڵەکانی لێنا بێتەوە..

حەمە شێت دێتەوە ناو قسان، لێگەڕێ لێ دوایی، دەبێت بەڵام زۆر کەس دەبوو بێنە سەردانی پیری سوارچاکان، بەڵام دیارنەکەوتن، کەسوکاری بەستی شەرغە دیار نین، براکەی پیری سوارچاکان دیار نیە، کەسی نزیك زۆر نزیك دیار نین، من درەنگتر پێکەوتم شەڕ رێی لەوانە گرتبوو، شەڕ نەیهێشت بێنە دیداری پیری سوارچاکان، هەینێ شەڕ بوو، لە چیاکان شەڕ بوو، لە پێدەشت و بەست و لە زوورگان شەڕ بوو، لە کوێ شەڕ نەبوو! لە باداوە دەڕۆیشتی، دەگەیشتیە، بنەسراوە، لە پوونگینە کە لە بن شارە، زۆری دەمێنێ بۆ بەستی شەرغە، شەڕە، شەڕ گەیشتێتە ناو شاریش.

سەرباز و جاش دنیایان تەنیوە، هاتووچۆیان بڕیوە، بابم نەبێ کێ لە

بەلاشاوەوە دەگاتە بەستی شەرغە؟! ئەو بابەی من فیشەکی لە شارەوە دەگواستەوە ب ئەودیوی زوورگەکان، ب پشمەرگە.. ماى ئمە، چاوەی چان، هەر شونکت هەکەندبا، فیشەك زەرد دەچوە، بابم لەبەر فیشەك گواستنەوە ب پشمەرگە هندە نەدەپرژایە سەر بابی، لە بیرمە پیری سوارچاکان گتیە بابم:

کوم، وریابە، پشمەرگە جى بەقا نیە!

وەرامی بابیشم لەبیرە:

دەزانم بابە، بەام هەر دەب شتکیان ب بکەم.

هى دنیا! مام واحد برای پیری سوارچاکان بوو، شە نەیهشت ب ، دایکە مەنیج ئەو هەموو ساەی لەگە پیری سوارچاکان خەوتبوو، جیابوونەوە نەیهشت ب ، گوى کساران کە جوانترین گوى پیری سوارچاکان بوو، تران و تکچوون نەیهشت ب، خەج کە شیرینترین ژنی پیری سوارچاکان و دایکی بابم بوو، گ نەیهشت ب.. کەسوکارانی دەو بەستی شەرغە، شە رى لگرتن و نەهاتن، بەام پلکە مەتى ژنی مەلاکەی دە گاان نازانم بە چ کەلنکی شەدا بە کووە کوو هات و شانی پیری سوارچاکانی ماچ کرد و چەند دپە فرمسککی هەوەراند، پلکە مەت هەر دەبوو ب، ئەو نەبا من سەربردەی باولە کن و خخاى شکاوم نەدەبیست، بەر لە گانەوەی باول و خرخا، لە زار پلکە مەتوە، با لە زاری گوى کسارانەوە پکەوین مەت لە حەج چى دی:

((مەت یەکەمین ژنە رەوەندە چووبتە حەج، مەت لە دە گاانی تەوارەوە تا دەگاتە مەکە و مەدینە و سەر مەزاری خشەویست، قسەکەی زاری کە لە شادومان جوانتری لەبەرە، رژی سەد جار دەیلتەوە:

خودایە، ئەو رىیە کورکەیتەوە..

ئ، مەت لە حەج دەگەتەوە، هەردوو بەری بەستی شەرغە، گوند گوند دەژنە دەگارانەوە، من و ئەو بەسیەی بووکیشم گەیشتینە بن رەشماەکەی حاجی مەت، پرم دایە دەستی، هەی! دەستی کشایەوە و دە:

ماچی مەکە، دەستم پیسە!

هپەکەم لە خم زانی، ناولەپەکم لە روومتی خم دا و گوتم:

ئەیە، حاجی مەت، ئەوە چ قسەیەکە دەیکەی؟!

مەت گتی:

هەمین، پش لە هەموو شتەك ناوی من هەر بە مەت و پلکە مەت خشە، واز لەو (حاجی)یە بنە، بەراستمە و ئی دیشمە دەستم پیسە، پم زر لە دەستم خاونترە..

ئەمنیش پکەنیم و گتم:

دەتەوێ پێیەکانت ماچ بکەم، خۆ من پێی پیری سوارچاکانیشم ماچ نەکردووە، تا..

مەتێ لە پێکەنیندا لە سەر پشت کەوت، باسی پیسبوونی دەستەکانی خۆی کرد کە لە نزیك گۆڕی خۆشەویست چۆن منداڵە ورتەکەی عارەب دەوریان داوە، لچکی کەوێ و کراسیان راکێشاوە، داوای شت و عانەیان لێی کردوو، ئەویش ناچار بووە، بەچەپەڵێکان لێیانداو لە خۆیان دووربخاتەوە، مەتێ دەیگۆ:

دەستم بە وەلەکە عارەبان پیس بووە، بە ئاوی زمزمیش پاکنەبۆوە، بە ئاوی ناو گۆزەکەی خۆشەویستیش پاکنابێتەوە.

گۆتمە مەتێ:

ئەتو لە چوونە حەجێ ساردمان دەکەیتەوە..

گۆتی چیم دی، ئەوە دەگێڕمەوە..

بە سێ- ئەگەر لەبیری مابێ- گۆتی:

پلکە مەتێ، بە قسەی تۆ بێ، نابێ کەس بچێتە حەجێ!

مەتێ گۆتی:

خودایە، لێ خاتری خۆشەویستی خۆت، ئەوەی بوسرمانە رێی بەوێ رێیێ نەکەوێ))

دیارە دایکم و گوڵی کێساران سەرو (ئامین) ێکیان بۆ کردبوو، کەچی ساڵ تەواو وەرنەسووڕابۆوە، گوڵی کێساران رێی بەوێ رێیێ کەوتبوو، هەرچی بەسێی دایکمە مەتێ وەهای ترساندبوو، وەبیرمدێ دەیگۆ:

حەج بۆتە بن منارەی چۆلیش چاوی بە من ناکەوێ.

بە دوویدا دێ

(مەملەکەتی دەکاوی)* گەشەیێکی دیکەی ئەنفال ... هەڵمەت عوسمان

ڕەنگە ئەم وتەیە بەجێبێت ، کە دەڵێت:(نووسەر هەر ئەوەندە خاوەنی دەقە، تا بەناوی دەکاتەوە، ئەگینا دواتر تەنها ناوەکەی هی خۆیەتی) نووسەرێک هەیە "ساتەوەختی نووسینی ئەم بابەتە ناوەکەیم بیرنییە" دەڵێت: نووسینەکانم وەک پارچە ئێسقانێک فڕێدەدەم، هەندێک تەنها بۆنی پێوە دەکەن و هەشە دەیکڕێنەتەوە" بەلای ئەوەوە ئەوانەی تەنها

بۆنی پێوە دەکەن، مەبەست لە خوێنەرە ئاساییەکەیە و بەشێوەیەکی سەرپێیی نووسینەکان دەخوێنێتەوە، ئەوەشی دەی کڕێنێتەوە، ئەوانەن لەگەڵ خوێندنەوەی، تێبینی و ڕەخنەیان لەسەری هەیە و تۆماریشی دەکەن.

ڕەنگبێ بە سەرەتایەکی تۆزێک نەگونجاو دەستم پێکردبێ، بەڵام هەردوو قسەکە بەشێک لە راستیان تێدایە، واتا لە دوای بڵاوبوونەوەی هەردەقێک، (ڕۆڵان بارت) گوتەنی: ئیتر شتێک نامێنێتەوە بە ناوی نووسەر، تەنها ئەوەندە نەبێت وەک زانیارییەک ناوەکەی بزانین! ئیتر تۆپەکە دەکەوێتە لای خوێنەر و دەبێ ئەو ئەسپی خۆی تاو بدات، لێرەشەوە خوێنەری ئاسایی و خوێنەری بلیمەت دەردەکەون، دەشێ خوێنەرێکی ئاسایی دەقێک بخوێنێتەوە، بەڵام نەتوانێ هیچی لێ هەڵکڕێنێ شایەنی باسبێت، هەڵبەت پێچەوانەکەشی ڕاستە، خوێنەرێکی شارەزا لەگەڵ یەکەم خوێندنەوەی، سەرەقەڵەمی ڕەخنەکانی ڕیزدەکات " ڕەخنە بەمانا بنیاتنانەکەی". ناشبێ ئەوەمان بیربچێ، یەکەم ڕەخنەگری دەق، نووسەر خۆیەتی، ئەوەش ئەوکاتە دەبێت، کە چەند جارێک بە دەقەکە دادەچێتەوە و زیاد و کەمی دەکات و ڕێنووس ڕێک دەخاتەوە.

(ئەنفال) وەک ڕووداوێکی نەخوازراوی چاوەڕوان نەکراو، دەکرا چەند تێکستی ئەدەبی و سیاسی و کۆمەلایەتی لەسەر نووسراوە، زیاتری لەسەر بنووسرێ، چونکە ئەم کارەساتانە کاری بە دونیا ناساندنی زیاتر بەرەو پیش دەبەن، من دڵنیام گەر سەدان ڕۆمانی قەبارە گەورە لەم بارەیەوە بنووسرێ، هێشتا ناتوانین پەی بە ئازار و ڕووداوەکانی ئەم ڕووداوە ببەین! ئەوەی وایکرد(هۆڵۆکۆست) ببێتە کەیسێکی جیهانی و زۆرێک لە نووسەرانی جیهان لەسەری بدوێن، خودای ڕووداوەکە نەبوو، بەڵکو هۆکارەکەی بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، ئەو ڕۆمان و دەقە ئەدەبیانە بوو کە نووسەرانی ژاپۆن لەبارەیەوە نووسیان و ڕووداوەکەیان لەبەرچاوی خەڵکی جیهان گەورەتر و گەورەتر کرد، ئەوەی کۆمەڵ کوژی (ئەرمەنی) یەکانی زەق کردەوە و هەموو ساڵێک زیاتر لە بالای خۆی گەورەتر دەکرێت و ڕای جیهانی لەسەر یەک دەنگکرد کە بە جینۆسایدێکی قێزەون ناوبرا! ئەدیبەکانی هاوزمانبوون بە نووسینە ئاگرینەکانیان ئەو کارەیان کرد.
لێرەدا پرسیارێک دێتە پێشەوە، نووسەرانی کورد تا کوێ توانیویانە کەیسی (ئەنفال) ئاودیوی سنور بکەن؟! بەجۆرێک گەر نەتوانراوە چاوی جیهان بەرەولای رابکێشرێت، ئایە توانراوە بۆچوونی وڵاتانی ناوچەکە، نەرمەکێشبکرێت؟! ئەمە کە نەکراوە، چەندی ئۆباڵەکەی لە

ملی ئەدیبەکانمانە، سەد هێندە لە ملی سیاسییەکانمان! کە لەبەر هەڵپەی بەرژەوەندی خۆیان، ئاگایان لەوەها ڕووداوێک نەماوە، کە دەکرێ دواجار وا سەرکردەکانی جیهان بکەن، مافی تەواوی کوردبوونی خۆمان وەربگرین! ڕاستە ماف دەسەنرێ، نادرێ، بەڵام مەیلی ئەوانیش پێویستە.

ڕۆمانی (مەملەکەتی دەکاوی)، ساتەوەختی بڵاوبوونەوەی ناویم بیست، بەڵام دووسێ مانگێک دەبێت بەردەستم کەوتووە، بەسروشتی خۆشم، لەگەڵ خوێندنەوەی هەر ڕۆمانێک، پێنووس و کاغەزێکیش لای خۆمەوە دادەنێم و وردەوردە بەدەم خوێندنەوە، سەرنجەکانم دەنووسم… چونکە ئەم جۆرەی ئەدەب لای من لە گرنگترین جۆرەکانی ئەدەبە، ئاخر زمان و پێناسەی هەر گەلێکە. ڕۆمان نابێت نووسینەوەی مێژووبێت، وەلێ ناشبێ مێژوو پشتگوێ بخات، چونکە بابەتی مێژوو، کاری مێژوونووسە، بەڵام ڕۆمانی مێژووی تەوزیفکردنی مێژووە بە زمانی شیعریی.

یەکە لە کارە باشەکانی نووسەر ئەوەیە، ڕۆمانەکەی نەداوەتە دەست کەس پێشەکی بۆ بنووسێت و کورتەباسی ڕۆمانەکە بخاتەڕوو، ئەو ڕۆمانانەی پێشەکییان بۆ نووسراوە، ئاوەزی خوێنەر تێکدەدەن، کاتێ خوێنەر زانی ناوەڕۆک چ باسە، ئیتر چ پێویست بە خوێندنەوەی دەکات؟!

(ناونیشان) سیحرێکە دنەی خوێنەر دەدات، دوای خوێندنەوەی ئارەزووی ببزوێنێ لاپەڕەکە هەڵبداتەوە و بچێتە ناو بابەتەکە، واتا کلیلی دەرگای هەر دەقێک ناونیشانە، ئەم بەشەی دەق هەرچەند سەرنج ڕاکێشبێت، مەیلی خوێندنەوە زیاتر دەکات. لە هەناوی (مەملەکەتی دەکاوی) کە تەنها دوو وشەیە، جیهانێک لە بەربەست و بەربەرکانەی توند و جەنگی خوێناوی هەست پێ دەکرێت، ئەو جیهانەی تەنها کورد توانی بەرگەی بگرێت، کە دواتر لەشێوەی ڕایەڵەیەکی بەرنامە بۆ داڕێژراو، درێژەی کێشا، کە ئێستاش ئاسەوارەکانی دەبینین، نیشانەی ئەوەیە ئەم ڕێگا دەکاوییەی پێشمان درێژەی هەبێت.

کاری گێڕانەوە بە جۆرە ڕێکخراوە، هەم ئەم ئەرکەی سپێردراوە بە کەسایەتییەکانی ناو ڕۆمانەکە، واتا گێڕەرەوە لەگەڵ ئەوەی هەمووشتزانە، لەهەمان کاتیش جارجار دەبێتە کەم شتزان، بەجۆرێ تا دەزینەوەی (دیمەن)ی قوربانی ئەنفال، لەلایەن (کامەران)ی ڕۆژنامەنووس، نووسەر خۆی گێڕەرەوەیە، بەڵام لەدوای ئەمەوە، ئیتر (دیمەن)ئەم ئەرکە دەگرێتە ئەستۆ، بەڵام لە نزیک کۆتایی نووسەر خۆی دەبێتەوە بە گێڕەرەوە! لەم جۆرە گێڕانەوەیەدا، هاتنە ناوەوەی گێڕەرەوەی هەمووشتزان، بزەقی دەبینرێت، کاتێ خۆی لەهەندێ شوێن

هەڵدەقورتێنێ. ئەمەش دروست لە لاپەڕە(٥٨_٥٩) بەدیاردەکەوێت.

ڕەوتی ڕۆمانەکە(سەرەتا – ناوەڕاست – کۆتایی)ە، سەرەتا کامەڕان ڕۆژنامەنووس، دەگەڕێت بەدوای قوربانییەکی ئەنفال، کە ماوەیەکە ڕزگاریبووە و گەڕاوەتەوە بۆ کوردستان، دواتر بەسوتفە و لە ڕێگەی پیرە پیاوێکەوە هەواڵی ئەو کچەی دەست دەکەوێت، کاتێکیش دیمەن دەدۆزێتەوە، ئەوسا ئەویش دەست بە گێڕانەوەی بەسەرهاتە تراژیدیایەکەی دەکات.

ڕۆمانەکە کۆتایی داخراوە، دەکرێ ئەمە بەخاڵی لاوازی ڕۆمانەکە بزانین، چونکە ئەمجۆرە دەقانە،هیچ هەڵبژاردەیەک ناخەنە بەردەستی خوێنەر، تا بۆخۆی بڕیار بدات، کۆتاییەکەی چی لێدێت، بەڵکو نووسەر بە شێوەیەکی ڕەها بڕیار لای خۆیەتی و خوێنەر پەراوێز دەخات!
کەسایەتییەکانی ناو ڕۆنامەکە، کەسایەتی زیندوو و چالاکن و دەستەپاچەنین بەرنبەر بە ڕووداوەکان، هەندێجار توانای گ□□□ینی ڕەوتی ڕووداوەکانیان هەیە و ئەوە بەزەقی دەبینین، کاتی چ کەسایەتی کامەڕان و چ دیمەن، زۆرجار جڵەوی نووسین لە نووسەر دەسەنن و خۆیان ڕێدەکەن! دەشێ نووسەر لە زۆرێک لە شوێنەکان، بڕیاری کۆتایی پێهێنانی ڕۆمانەکەی دابێت، بەڵام ئەوە دیمەنە وای کردووە، ڕووداوەکان بەردەوامبن.

واتا شەڕی نێوان نوسەر و کەسایەتییەکان، بەردەوام هەست پێدەکرێت، بەتایبەت لە بەرەبەری کۆتایی! کەسایەتی سەرەکی ڕۆمانەکە زیاتر دیمەنە، چونکە کامەران هەرئەوەندە ئەرکی هەیە تا دیمەن دەدۆزیتەوە، ئیتر لەوە بە دوا ، دیمەن دەبێتە شاکەس و کۆی ڕووداوەکان لەسەر زاری ئەوەوە دەگێردرێنەوە و چەند لاپەڕەیەک پێش کۆتایی کامەران دێتەوە ناو باسەکە. ئەوەی لەم ڕۆمانە بەدی دەکەین، هێزی ئاشتییە دژ بە هێزی شەڕ، ئەم ململانێیە زنجیرەی ڕووداوەکان درێژ دەکەنەوە، دواجار هێزی ئاشتی بال□ د□کێشێت و ئەوساش دەبێتە لوتکەی ڕووداوەکان، بۆیە کەسایەتییەکان هەمیشە هەڵگری سیمای مەردایەتی و نامەردایەتیان پێوەدیارە، ئەوتا (ئاراس)ی جاش، کە نووسەر بە(ئاراز) نووسیویەتی! وەک نموونەی یەکەم، دەبێتە چاوساغی عەرەبی بەعس و پێ بە پێ ڕێگای گوندەکانی گەرمیانیان پێ نیشان دەدات و هاوکاری ج□لادانی بەعس دەکات، لەسەر زانیاری دان پێیان! لەهەمان کاتیش (باوکی عەلا) کە بازرگانێکی قەتەرییە و کڕیاری دیمەنە، دوای ئەوەی لەگەڵ خۆی دیمەن دەباتە قەتەر و دواجار ڕاستی ڕووداوەکانی بۆ دەردەکەوێت، بڕیاردەدات دیمەن بگەڕێنێتەوە بۆ کوردستان و شادی بکاتەوە بە خاک و کەسوکاری

و بڕيارەكەى دەگەيەنێتە جێ! كەواتا نووسەر دەيەوێت پێمان بڵێت ” تەور دەسكى لە دار نەبێت، دار نا بڕێتەوە” و ” مەرج نييە هەموو گورگێك جێگاى مەترسى بێت”، واتا پەيامى دەقەكە ئەوەيە، نا بێت هيچ كات بێ ئومێدبين ل□ بەرنبەر كەوتنەكان، دەشێ ڕۆژێبێت، بەرزتر بفڕين لەوەى پێشتر فڕيبووين!

كەسا يەتى ڕەگەزى مێ لە ڕۆمانى كوردى، بەكەمى بەرچاو دەكەوێت، خاوەن ئيرادە و توانا يەكى بەهێزبن، بەداخەوە ئەوەى دەيخوێنينەوە لە ڕۆمانە كوردي□كان، گشتيان قبوڵكەرى ستەم و ئازارن و تواناى خۆ دەربازكردنيان نييە، بەڵام ئەوەى لە ڕۆمانى(مەملەكەتى دڕكاوى) دەيبينين، شتێكى جيايە، ديمەن هەم نمونەى كچێكى بەتوانا و بوێرە، هەميش زيرەك، ئاخر ئەوە تواناى ديمەن دەردەخات، دواى گيرانيان بەديل و بردنيان بۆ بەنديخانەى (تۆبزاوا) و دواتريش گرتوخانەى (دوبس) و بينينى دەيان ڕووداوى ناخۆش و زاڵبوون بەسەر كۆسپەكانى بەردەمى و تا ئەوەى فرۆشتيان بە بازرگانێكى شارى بەغدا و هەلاتنى لەم ماڵە و دووبارە كەوتنە نەخۆشخانەى دەروونى و هەم ديسان فرۆشتنى بە بازرگانێكى دەرەوەى وڵات، كە ئەمەيان زياتر هيواى گەرانەوەى ديمەنى بۆ كوردستان كردە بڵقى سەر ئاو، بەڵام هيشتا هيوا بڕاونا بێت و دەست بەخۆيدا شۆڕناكاتەوە، بگرە زياتر و زياتر هەوڵى دەربازبوون دەدات لەم زەلكاوەى تێى كەوتووە، ئەوە زيرەكى ديمەنە، وايكرد (باوكى عەلا) ڕاى بگۆڕێت لەسەر ئەوەى لەخۆى مارە نەكات و وەك يەكێك لە كچەكانى خۆى سەيرى بكات، چونكە ئەو بەم زيرەكى خۆيەوە، كە تەنها پۆلى شەشى سەرەتايى تەواوكردووە، هۆكارەكەى دەگەڕێتەوە بۆ برا يەكەى بەناوى (ئارام) وەك مامۆستايەك وابووە بۆى، بەڵام لەوەها شوێنێك و نەبوونى ئارامى براى، ئەو راستييە دەسەلمێنێ ئەوە زيرەكى خۆيەتى وايكردووە بۆچوونى ئەو خێزانە نەك سەبارەت بە خۆى ب□□ك□و بۆ تەواوى كورد بگۆڕێ، كە لەماوەى چەندين ساڵ، حيزبى بەعسى وێناى كوردى پێ ناشيرين كردبوو ل□ بەرچاوى وڵاتانى عەرەبى!
مۆنۆلۆگ(خۆدواندن)، بەشێكى زۆرى دەقەكەى داگيركردووە، دەكرێ بڵێين زياتر لە نيوەى، ئەم كردەيە زاڵە، هەموو ئەو دەقانەى زادەى خەم و ناسۆرن، ئەم ڕەگەزەى ئەدەب خۆى پاتە دەكاتەوە، چونكە لەم بارەدا كەسا يەتييەكان تاكە كەسێك ه□ بێت باوەڕيان پێى ه□ بێت، خۆيانن و لەگەڵ خۆيان ڕاز گلەيى دەكەن.

((ئەم زۆرجار ورەى دەدايە بەرخۆى و دەيگووت: هەرد□ بێت بيدۆزمەوەو بيدوێنم ... ل ٦))

((کاتژمێرێک دوای ئەوە کامەران لە ئەژنۆی خۆیدا و بە خۆی گوت: ئای کە گەلی کامەران، چەن ئەو کەسەت وون کرد. ل٨))

((پیرە پیاوەکە لە دڵی خویدا دەیگوت: زمان بەڵای سەرە... ل ٨))

((کامەران بە تەپەڕبوونی ئەو ماوە زۆرە ترسی لێ نیشت: یان مردووە یان منی لەبیر نەماوە ل١٠))

((لە دڵی خۆیدا دەیگوت: خۆزگە شاعیربام ... ل١٩))

((کامەران لە دڵی خۆیدا گوتی: دیسانەوە ڕووداوەکانی بەر دەرکی سەرا هاتەوە گۆڕێ. ل٣٣))

((حاجی هەندەک بیری کردەوە لەدڵی خۆیدا گوتی: کامەران ڕاست دەکات... ل٤٧))

ئەم مەنەلۆگانە بەردەوام دەبن، بە جۆرێ هەموو پێنج ڕووپەڕێک، تووشت بە تووشی ئەم ڕەگەزەی ڕۆمان دەبێتەوە.

چیرۆک لە چەندین ڕووداو پێکدێت، بە یەک ڕووداو، کورتیلە چیرۆک دروست دەبێت، تا ڕووداو زۆرتربێت، ماوەی دەق زیاتر دەبێت، هەروەها کات، شوێن و کەسایەتی لە خزمەتی ڕووداوی چیرۆکدان، واتا گەر بڵێین ڕووداوێک ڕوویدا، گوێگر خێرا بیری بۆ پرسیارگەلی؛ کەی بوو؟ لە کوێ ڕوویدا؟ کێ ئەنجامی دا؟ دەچێت. واتا هیچ ڕووداوێک بە ئەم سێ ڕەگەزە، دروست نابێت. خزمەتکردنی ئەم ڕەگەزانە بۆیەکدی، لەخزمەتی بەردەوامی دانە بە نووسین.

((لە پێنجەرەی هۆتێلەکەوە دەیڕوانییە شەقامە پان و بەرینەکەی بەردەمی، دیمەنی هاتنە خوارەوەی کلۆ کلۆ بەفرەکەی پێ جوان بوو، ل٥)) لەگەڵ یەکەم ڕستەی ڕۆمانەکە دەزانین، کاتەکە زستانە و شەویشە، چونکە لە لاپەڕە ١٩ دا دەڵێت: ((ئێستا ئەو شەوەیە کە لە پێنجەرەی ژووری هۆتێلەکەوە دەیڕوانییە کلۆ کلۆ بەفرەکە))
کەواتە سەرەتای دەستپێکردنی بە چەند ڕستەیەکی خەیاڵاوی شاعیرانەوە دەستپێدەکات، دەکرێ ئەوە بە دەستپێکێکی جوان دابنێین، بە سەرنج راکێشانی خوێنەر، چونکە هەمیشە یەک ڕستە و یەکەم پەڕەگراف و یەکەم ڕووپەڕ، کلیلی پەلکێشکردنی خوێنەرە بەرەو ناوەوەی دەق.

ئەوەی دواجار نووسەر بە نەمری دەهێڵێتەوە، زمانی نووسینەکەیەتی، هەموو ئەو نووسەرە مەزنانەی ناوایان لە گۆڕەپانی کایەکانی نووسین دەدرەوشیتەوە، بەرهەمی جوان نووسینەکانیانن. ڕووداو با هەر گەورەبێت، گەر زمانی گێرانەوەی لاوازبوو، ڕووداوەکەش بچوک دەتە پێش چاو. ئەوەنییە ئەدۆنیس لە وەسفی سەلیم بەرەکاتی کورد نەژاد دا دەڵێت: ((کلیلی زمانی عەرەبی لە گیرفانیدایە))١ . ئاخۆ دەبێ کەی نووسەرانی کورد گەر کلیلی زمانەکەشیان لە گیرفان دا نەبێت،

جارجار بتوانن هەڵیبگرن و لەبیریان نەچێت لە کوێیان داناوە؟!

زمانی (مەملەکەتی دڕکاوی) زمانێکی سادە و نەرمە، هەندێجار زمانی ناوچەیی زاڵە، بەتایبەت ئەوکاتەی کەسایەتییەکان دەدوێن ((ئەو ڕۆژە ژنەکە بێ هیچ پ□یوستیەک منداڵەکەی لێ بەرەوە بوو. ل ٦٦)) بەرەوەبوو لە شێوازی قسەی خوارناوچەیی دەچێت! راستە قسەی کەسایەتیەکەیە، بەڵام نووسەر دەبێت زیاتر خەمی زمانە ستانداردەکەی بێت، نەک ناوچەییەکە، ((بە شۆفڵ خۆڵیان خستە سەر تەرمەکەی ل٦٦)) خۆڵیان پێداکرد بۆ ئەو شوێنە جوانترە. (حەشامات ل١٧) چەند جارێک دووبارە بوویتەوە، دەکرا گردبوونەوە یان خۆپیشاندان بەکاربهێنێت، ((پێویستیمان بە پیرەکانە ل ٩)) بەتەمەنەکان، یا پیاوە بەتەمەنەکان جوانتربوو بەکاربهاتایە.
هەندێ جاریش لەکاتی خوێندنەوە چاوت بە هەندێ هەڵەی ڕێنووسی زەق دەکەوێت،((هەوڵ و تەقەڵا ل٥)) هەوڵ و تەقەللا دروستە، هەرکات وا ڕێککەوت، وشەیەکی لێکدراو لە کۆتایی ڕستە هات، بە جۆرێ بەشێکی لەکۆتایی ڕستەکە و بەشەکەی دیکەی کەوتە سەرەتای ڕستەی دواتر، ئەوا پێویست دەکات هێمای تەقەڵ (–) دابنرێت، بۆ ئەوەی خوێنەر واهەستبکات ئەم وشەیە گرێدراوی وشەکەی سەرەتای ڕستەی دواترە، یاخود دەکرێت بە یەک کلیک پێکەوە بلکێنرێن، بۆ ئەوەی پێکەوە بێن، ((ڕاستە قینە ل٦)) ڕاستەقینە، یاخود ڕاستە- قینە
دروستە. ئەمەوێڕای ئەوەی سەرجەم ئەم وشانەی بە (ی) بزوێن کۆتایی دێت، لەکاتی کۆکردنەوە یان پێوەلکاندنی بزوێنێکی دی، یاخود هاتنی (ی)دانەپاڵ، ئەم (ی)□ دەبێتە دووان، وەکو (خۆشی / خۆشییەکان ، جوانی ئەو/ جوانیی ئەو ، ئەم بەرزیە / ئەم بەرزییە).

یاسایەکی نەگۆڕە لە پێش هەموو چونکە و بەڵامێک، وێرگوڵ(بۆر، فاریزە)دیت، ئێمە لەکاتی خوێندنەوەی ئەمەمان نەبینی، چونکە هەر فاریزەیەک بۆ ئەوەیە خوێنەر هەناسەیەک هەڵبکێشێت و هەناسەی تەنگ نەبێت لە خوێندنەوە، هەروەها جاری واهەیە لە ڕستەیەک دووسێ دانە فاریزە هەی□، ب□□ام لە نیوە پەڕەگرافێک، هیچ نابینین، بەجۆرێ لە تەواوی لاپەرە(٩٤) تەنها چوار فاریزە دەبینرێت! ((جگە لە ئەدیب و شاعیرانمان … محمد شێخۆ و دەیانی تر ل ١٧٧)) لەبری ئەو چەند خاڵە نۆ ڕست□، ب□□ام فاریزەیەک نابینرێت!
لەکۆتایی دا کاری ڕەخنە هەڵکۆڵی نەقشە، لەسەر جەستەی دەق، ئەمەش بۆ ئەوەیە سیمای دەقەکە جوانتر بکات و ببێتە ڕێنیشاندەرێک تا نووسەری دەق، تێبینییە باشەکان، بەهەند وەربگرێت و ئەوانەشی خۆی باوەڕی پێیان نییە، بەلاوەی نێ. چونکە ڕێی تێدەچێت زۆرجار ئەوەی

ڕەخنەگر درکی پێدەکات لە هەڵهێنجانی زانیاری، نووسەری دەق، درکی بەوە نەکردبێ، هەروەها ئەوە چەند ئاساییە ڕەخنە لە دەقێک بگیرێت، هەندێ دی ئاساییە خودی ڕەخنەکەش، ڕەخنەی لێبگیرێت، بۆ ئەوەی بزانرێت ئایە توانیویەتی ئامانج بپێکێ یا نا؟!

هەڵمەت عوسمان_ کۆیە

---

* جومعە کانی لەلەیی، مەملەکەتی دەکاوی، ڕۆمان، چاپخانەی کەمال/سلێمانی ، چاپی یەکەم ٢٠١٥.
١_ ئازاد عبدولواحید، تۆ بڵێی زمانزانین غەمی داهێنەران نەبێ؟، گ. رامان، ٥/٥/٢٠١٧، ژ.٢٤٠ ، ل.١٥٢.

دوو کتێبی نوێی کاروان کاکەسوور چاپ دەکرێن … ئامادەکردنی ئەردەڵان حەکیم

لە (15.05.2017)دا دوو کتێبی نوێی ڕۆماننووس کاروان عومەر کاکەسوور دەکەونە بەر دەستی خوێنەر. کتێبەکان (ڕاگەردان) و (ڕێگەکانی ژەهر)ن. (ناوەندی غەزەلنووس) چاپی کردوون و بڵاویان دەکاتەوە. وەک هەموو بەرهەمەکانی پێشووی لەم دوو کتێبەیشدا خوێنەر بە دنیایەک ئاشنا دەکات کە بەشێکی لەناو واقیع و بەشەکەی تری لەناو فەنتازیادایە. ڕاگەردان لە کۆمەڵێک چیرۆک و چەند پارچە شیعرێک و یەک تێکستی شانۆیی پێک دێت. هەرچی (ڕێگەکانی ژەهر)ە هەشت بەشە. وەک خۆی دەڵێت خوێنەر دەتوانێت چ وەک چیرۆک و چ وەک ڕۆمان کتێبەکە بخوێنێتەوە. واتە هەشت چیرۆکەکە هەم یەکتر تەواو دەکەن و هەم سەربەخۆیشن. زمانی کاروان زمانێکە دەچێتە قووڵایی مرۆڤەوە و ئەو شتانە لە ناخیدا دەدۆزێتەوە کە نوێن و سەرنجڕاکێشن. ئەو دوو کتێبە بەشێکن لەو پڕۆژەیەی لە سەرەتای لاوێتییەوە دەستی پێ کردووە و تاکوو ئەمڕۆ درێژەی هەیە.

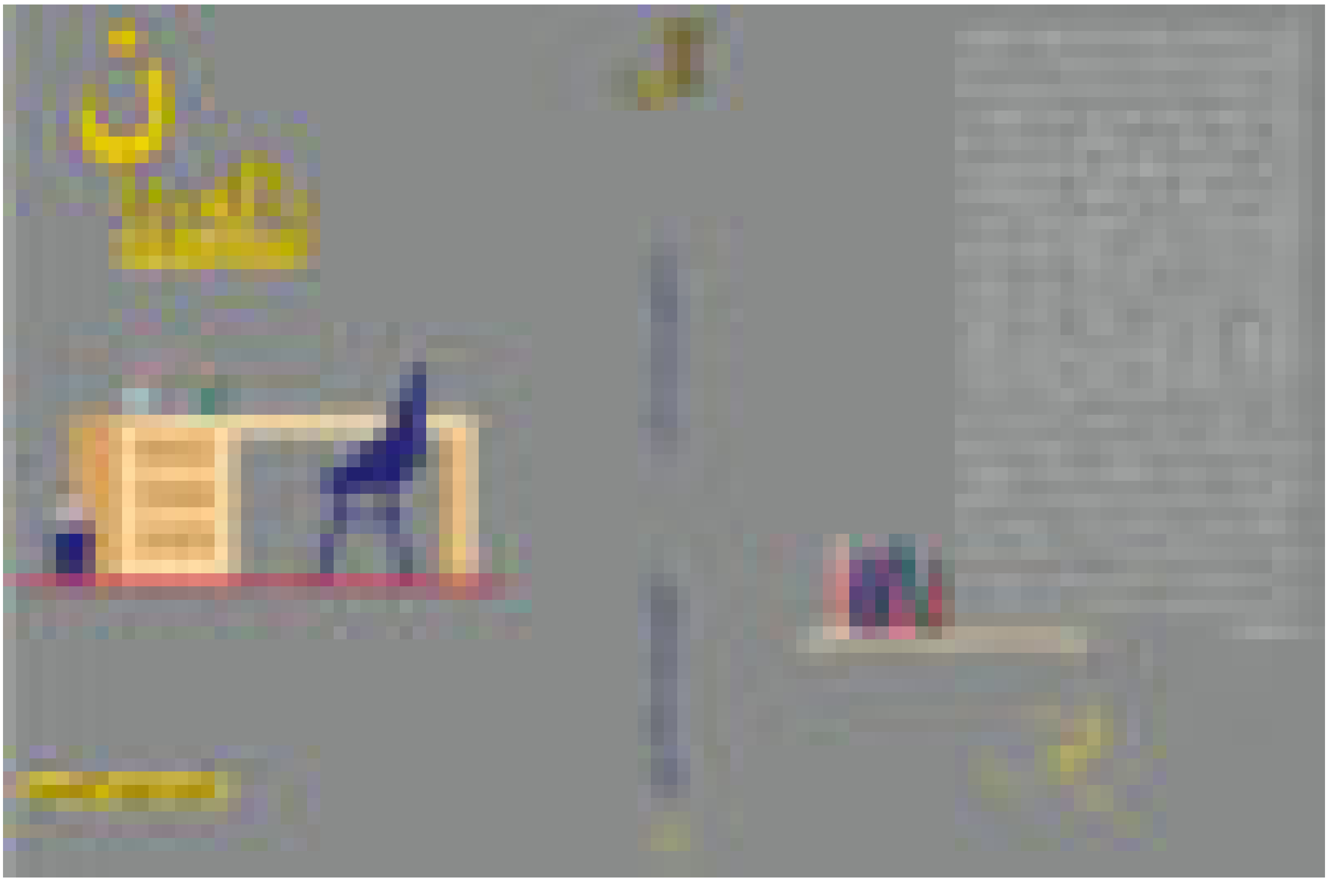

پێکێکی بەتاڵە ژیان … چنوور نامیق

لێو گیرۆدەی خەمی تاڵە و
دەست ئالودەی پێکی بەتاڵ
چاو لەوبەری ژیان ماوە و
دڵ موبتەلای وێرانە شار
مەترسە ئیتر باران لەگەڵ ئەودا نایە و
زستان بە پەتۆ ئاوییەکەی داتناپۆشێ

جارێکی تر نەبیرت بۆلای سەرما ئەچێ و نە کەس دێتە بەر پەنجەرەی یادەوەریت
کەسیش ناڵێ خۆت بە پرچمەوە بگرە
چیتر باران بە گەردنی شووشەیینی چاوەڕوانیت گوزەر ناکا
پێکێکی پڕ وەهمە نیگام
لەگەڵ جریوەی جێمانێ
لەدەستم وردوخاش ئەبێ
پیاڵەیەك لە دەستم شکا وتم قەزای عەشقی لێکەوت
پەرداخێکیش زۆر لەسەر خۆ
نیانی پەنجەی زامارمی ئەخواردەوە و من مەست ئەبووم
پێکێك سەلاری نیگامی لەگەڵ خۆی برد
لەو دەمەوە بێدارم و خەون ئەبینم
گەشتێکی بەتاڵە ژیان
جار جار پێکەوە ئەڕۆین و هەندێ جاریش پەشیمانی بۆ ئەودیوی سنووری عەشقمان ئەبا و
جێمان دێڵێ
جارێکی تر نەبیرت بۆلای سەرما ئەچێ و نە کەس دێتە بەر پەنجەرەی یادەوەریت
کەسیش ناڵێ خۆت بە پرچمەوە بگرە ئەی بێ لانە!

جەلالی مەلەك شا … سەردار جاف

لە بروسکەی هەورێکەوە ، چەخماخەی شین بارانت دێ
دەنك دەنك وشەی شیعرت
هەناسەی پڕ ، رۆژانێ ختوکە دەدا
لە پریاسکەی ئەندێشەوە
لە هەولێرە ئێوارانێك
بە دەم پێکی درەختەوە ، کەڵاڕێزانی پایزی لە بەر دەکا
تۆ هەر نها لەو دیو باخچەکانی سڕینەوەی غوربەت
مژ لە جگەرەی خەم دەدەی
ئەمێستاکە گوڵەبەڕۆژەی بەدەم مانگەشەوەوە
قەفقەف دووکەڵی نێرگەلەت
بە هەناسەی خەیاڵدانی خاوما دەدەی
بیرە هاروهاجەکانم
لە ڕەقتاڵەیی و قوڵایی دییەکانتا
چەپکە شەونم بە سەر سپێدەی پەڕە گوڵی شیعرتا دەبارێنێ
ئەمشەو بوویە
خەونی خۆش خۆش ، لە دەرگای پێکەنینمت دا
کەچی هێشتا هەروەك جاران
بە ئاسپایی دەنگت تێکەل هارمۆنی لاساریم دەبوو
دیسان پێکڕا رۆژی تاران، لیرە و تەواو سەنگەرەکەت
ئیدی شەوم بۆ نامرێنێ

ئەڵمانیا
2017 / 5 / 9

ژنە لەشفرۆشەکە … سمکۆ ئەحمەد

ئەی ئەو ژنەی کە خەڵکی گەڕەك
بەردیان تێ دەگرتی
تۆش خورمات بۆ هەڵدەدانەوە
کەس لە حیکمەتی بێ دەنگیەکەت

نەدەگەشت
کەس لە ووشەکانی چاووت
نەدەگەشت
تۆ وەك پەلکی دارخورماکان
ل□ ترسی بەردەکانیان
بەرەو ئاسمان هەڵچووبویت و
ئێمەی مناڵی گەڕەك
لەژێر پێ و ناوگەڵی
ژنان و پیاوانی گەڕەك
سەیرمان دەکرد
بەردی کێ دەتپێکێ؟
دەستی کێ بێ یەکەمجار
کە دەتگاتێ؟
تۆش وەك مۆڵەتی خودات پێ بێ
باکت نەبوو ، دەنگت نەبوو
*****
تۆ مێردت نەبوو
بەس چی پیاوی گەڕەک بوو
مێردتی تۆ بوو
باوکەکانمان بەس لە عاستی تۆیا
خۆیان بوون
لەگەڵ دایکمان ئەهریمەن و
لەگەڵ تۆ شدا
فریشتە بوون
لە گەڵ گیڤەی بەردەکاندا
لەگەڵ ئاوازی بەندەکاندا
نەرم نەرم سەمات دەکرد..!
تۆ مۆڵەتی خودات پێ بوو
باکت نەبوو، باکت نەبوو!
****
ئەی ئەو ژنەی بە تیلەیەك
چی مێرد منداڵ بوو
خستە سەر چۆك..
نازانم بۆ ڕقمان لێت بوو؟
ئەو ڕۆژەشی کە کوشتمانی
لە باتی بەرد
خورمایەك بوو

لە دەستت بوو

سمکۆ ئەحمەد لەندەن
٢٠١٧

کۆبەندی کۆییان، کەڤاڵی هەرمۆتە ... دڵشاد تاقانه

بۆ خوێندنەوەی ئەم با بەتە کلیکی ئێر□ بکەن .....